

KULTÚRA

ROČNÍK XII. – č. 14

DVOJTÝŽDENNÍK ZÁVISLÝ OD ETIKY

15. JÚLA 2009

Vydáva Factum bonum, s. r. o. • Šéfredaktor Teodor Križka • Redakcia: Sološnická 41, 841 04 Bratislava, Tel./fax: 654 12 388 • e-mail: redakcia@kultura-fb.sk • Cena 1,00 €

Snímka: Teodor Križka

Slovanstvo vystúpilo z temnôt dejín na politickú scénu náhle a na tak rozsiahlym sídelnom území, že to aj dodnes vyvoláva teoretické spory o jeho etnogenéze i pôvode. V každom prípade na obsadenie územia od stredného Nemecka až po Volgu a od Baltského mora až po Peloponéz bolo treba obrovskú nátlánu silu, a preto - podľa môjho názoru - skôr než sa Slovania objavili v dobových análoch muselo dochádzať k silnej slovanskej infiltrácii na územia nominálne osídlené inými kmeňmi a etnikami. Následne mnohé z etníc obývajúce neskoršie rozsiahle územia osídlené Slovanmi buď odtiahli do iných oblastí alebo boli asimilované.

V čase formovania sa európskych národných štátov v priebehu 8. až 12. storočia dochádzalo aj k vytváraniu národných štátov Slovanov. Netreba opomínať tú skutočnosť, že práve naši predkovia boli medzi západnými Slovanmi prví, ktorý dozreli do štádia, v ktorom zanikali kmeňové formy politickej správy a vznikali národné, feudálne štáty. Podľa môjho názoru rozhodujúcu úlohu tu zohrala skutočnosť, že sídla starých Slovákov boli ako na územiach bývalých rímskych provincií, tak aj v tzv. barbariku. Starí Slováci tak boli jedným zo sprostredkovateľov zvyškov neskorantické civilizácie do slovanského sveta. Prispela k tomu aj misia solúnskych bratov na Veľkú Moravu, ktorá sa pokladá za zdroj slovanskej, najmä pravoslávnej vzdelanosti a kultúry. Možno už v tomto období vznikali medzi Slovákami tendencie vidieť slovanstvo v súvislostiach pokračujúcich rámcov národného ohraničenia. To je, samozrejme, len konštrukcia, ale netreba zabúdať, že cyrilo-metodská tradícia masívne oživovaná najmä v procese rekatolizácie v 18. storočí výrazne podnietila úvahy o slovanstve a stála pri zrode tzv. barokového slavizmu.

Panslavizmus na Slovensku...

V procese vzniku národných štátov v strednej Európe na seba tvrdo narazili nielen germánstvo a slovanstvo, ale aj jednotlivé slovanské národy navzájom. Stret s germánstvom viedol k dlhodobým vojnám, ktoré mali často vo vzťahu k slovanskému osídleniu na územiach v oblasti Labe a západného Pobaltia vyhladzovacie, genocídny charakter a v dejinách sú známe pod nemeckým heslom Drang nach Osten. Tlak Germánov smerom na východ však málokedy

ANTON HRNKO

vytvoril spojenectvo tamojších slovanských kmeňov a národov na báze príbuznosti, ale omnoho častejšie sa vytvárali účelové spojenectvá, v ktorých hrali omnoho dôležitejšiu úlohu momentálne záujmy jednotlivých slovanských a nemeckých kniežat. Práve súperenie medzi jednotlivými slovanskými kniežatstvami a pretrvávanie pohanstva medzi baltskými Slovanmi do hlbokého stredoveku umožnilo v severozápadnej časti slovanského sveta postupnú germanizáciu až do tej miery, že do novoveku reálne, s možnosťou plnej štátnej a národnej realizácie prežili len dva slovanské národy - Česi a Poliaci. Menšie tamojšie slovanské skupiny ako Lu-

žickí Srbi, pobaltskí Slovinci a Kašubovia sa zachovali viac-menej vo forme etnografických skupín s veľmi nejasnou perspektívou.

Ale aj keď sa pozrieme na históriu poľskej a českej štátnosti od ich vzniku v 9. a 10. storočí až po dnešok, zistíme, že obe tieto štátnosti sa výrazne vymedzovali nielen voči germánstvu na západe, ale aj vzájomne voči sebe. Od okupácie Moravy Poliakmi v polovici 10. storočia existuje medzi Čechmi a Poliakmi trvalý konkurenčný zápas najskôr o Moravu, neskôr o Sliezsko, ktorý bol sprevádzaný častými vojnami, naposledy roku 1918 a roku 1938, keď sa Česi a Poliaci stretli v ozbrojenom zápase o zvyšky Sliezska zostávajúce v moci Habsburgovcov po sedemročnej vojne v polovici 18. storočia.

Vnútroslovanské spory, ktoré by sme mohli nazvať osudové, však nevznikli len vo vzťahu Čechov a Poliakov. Od tatárskeho vpádu na Rus sa postupne rozrastal spor Poliakov s východnými Slovanmi, najmä Rusmi, ktorý v nezmenenej intenzite pretrváva dodnes a bol sprevádzaný mnohými krvavými vojnami, ktoré mali charakter nielen národný (rusko-poľský, resp. ukrajinsko-poľský), ale aj náboženský (pravoslávie verus katolicizmus).

(Pokračovanie na 5. strane)

Nechcem sa zastávať vlády. Každá vláda robí aj chyby, lebo vždy pozostáva z omylných ľudí. Nakoniec ako každé spoločstvo, tretí sektor nevynímajúc. Ale keď počúvam v správach stanoviská určitých osôb, nestačím sa diviť, ako bohorovne a chladne pristupujú niektorí predstavitelia tretieho sektora k demokraticky zvoleným predstaviteľom štátu, akoby nie vláda bola legitimovaná výsledkom volieb, ale ony - samozvané skupinky frustrovaných osôb. Ani na tom by nebolo nič až také zvláštne, keby sa ako šibnutím čarovného prútika tieto osoby neaktivizovali zakaždým, keď sa k moci dostanú politické sily s väčším vlasteneckým citom. Čo ako sa to usilujú maskovať, túto evidentnú črtu sa im nepodari zareťovať nikdy, lebo príčiny hospodárskej krízy, za spôsobenie ktorej boli už v USA odsúdené osoby na 150 rokov väzenia, ich vonkoncom neirutujú. Hovoria a píšu, akoby svetovú krízu spôsobila Ficova sociálna rétorika a akoby v radoch opozície sedeli

Princíp červotoča

TEODOR KRIŽKA

géniovia, ktorým sa upiera právo zachrániť slovenskú ekonomiku.

Chápem, vždy sa nájdu kruhy, ktoré vedia investovať do takýchto skupiniek, aby rozkladali spoločenský systém salámovou metódou a sústavným udieraním do jediného bodu v istote, že bežný občan nakoniec stratí predstavu o súvislostiach, na čej strane je pravda, najmä vtedy, keď sa vyložené lži poprekkladajú polopravdami, či dokonca dôveryhodnými faktami. No nie celkom chápem napr. vysokoškolských pedagógov, ktorí týchto „investigatívov“ s výberovým zameraním vychovávali a podpísali sa na ich vysokoškolskom vzdelaní, že nenájdu odvahu reagovať. Vlastne v bežnej tlači takmer ani nenájdete stanovisko skutočného odborníka, akoby takí ani nejestvovali. Akoby sme nemali takmer v každom krajskom meste univerzitu. Noviny a televízie sú plné veľkohlubého křiku mladíkov a slečien, ktorí síce nenosia modré košeľe ako zväzci v päťdesiatych rokoch, no náramne sa na nich spôsobom uvažovania, jeho schematizmom a jednostrannosťou ponášajú.

Ono sa to nezdá, ale strata dôvery k informáciám a pocit, že vlastne nie je podstatné, kto vládne, vždy sa k moci dostanú iba podvodníci, postupne vytvorí v spoločnosti nielen informačný, no aj morálny smog. Volič, od ktorého sa odvodzujú demokratické princípy štátu, prestane mať záujem o verejné veci. Stále menej sa angažujú ľudia, ktorí by inak mohli byť hybnou silou a stimulom dynamiky spoločenského rozvoja. Spoločnosť stagnuje, ak sa už rovno neposúva k zániku.

(Pokračovanie na 2. strane)

www.kultura-fb.sk

8 1588001137490

Celosvetovo pôsobiaca hospodárska a finančná kríza je dnes hlavnou témou nášho života a zasahuje do všetkých jeho oblastí a všetkých druhov ľudskej činnosti. Často sa hovorí o rôznych príčinách súčasnej krízy, takmer vôbec sa však nehovorí, že - hlavnou príčinou všetkých kríz vo všetkých sférach ľudského života je kríza úcty k hodnotám. Predovšetkým k pozitívnym hodnotám života a kultúry, ktorá nás - ako erbový znak ľudskosti - jediná odlišuje od všetkých iných bytostí a tvorov tohto sveta.

Súčasná celosvetová ekonomická recesia je dlho pripravovanou, rafinovanou a cynicky bezohľadnou vojnou silných proti slabým - s cieľom zmocniť sa vlády nad svetovým bohatstvom a posilniť svoju moc - z ktorej vyjdú silní ešte silnejší a slabí ako úplne závislí a neslobodní otroci. Prvotnou príčinou vzniku tejto krízy je zlyhanie úcty k životu ako ničím nenahradiateľnej hodnote. Dokazuje to skutočnosť, že ľudstvo vymiera práve tam, kde dosiahlo najvyšší stupeň blahobytu. Tento zdanlivo paradoxný jav však jasne poukazuje na to, že hmotný blahobyť a konzumný spôsob života nie sú tou správnou a životom akceptovanou cestou. Konzumný spôsob života je nielen hlavným ničiteľom prirodzených - základných a nenahradiateľných - zdrojov našej planéty ako sú vzduch, voda a pôda, ale aj príčinou degenerovania tvorivých zdrojov ľudskej kultúry, ktorá sa čoraz častejšie zvrháva na dekadentnú pakultúru.

Globálna propagácia súčasného životného štýlu tých najbohatších - založeného iba na užívaní si, ba nadužívaní pôžitkov života a sprievodnom drancovaní prírodných zdrojov - dokazuje zahanbujúci a najmä alarmujúci fakt, že - ešte žiadna civilizácia v doterajších ľudských dejinách sa tak zaslepene nekochala vo svojom vlastnom úpadku ako tá naša tzv. západná. Akoby práve jej označenie „západná“ dokazovalo osudovú tragiku jej zapadania a zániku. Tento rozklad overených hodnôt, na ktorých doteraz stál náš ľudský - teda kultúrny - život, však prostredníctvom médií už zasahuje celý svet. Na vine však nie sú médiá. Skutočnými vinníkmi sú tí, ktorí masové médiá vlastnia, riadia a zneužívajú ich na propagandu tých najzvrhlejších pahodnôt, ku ktorým môže človek klesnúť.

Dôrazne upozorňujeme kompetentných - a teda aj zodpoved-

ných za súčasný krízový až katastrofálny stav úcty k pozitívnym hodnotám - že pred zrakmi celého ľudstva už vedome a zámerne dochádza s čoraz väčšou bezočivosťou, cynizmom a agresivitou k stavom, keď už neplatí ani dané slovo, ani mierové zmluvy, ani medzinárodné právo... ako oporné body dlhoročných istôt mieru a rovnoprávnej partnerskej spolupráce vo svete. Veľmocenské prejavy agresívnej netolerancie čím ďalej viac naznačujú, že sa chystá globálna - a nielen ekonomická - vojna!

Globálna kríza úcty k ľudskosti

Flagrantným dôkazom nešpektovaného dohodnutých aj schválených medzinárodných konvencií je napríklad aj agresia proti bývalej Juhoslávii bez schválenia Bezpečnostnou radou OSN či vojna proti Iraku pod falošnými a nedokázanými zámenkami. V záujme zachovania života si aj tí najmocnejší musia uvedomiť, že pri množstve ničivých zbraní, ktorými ľudstvo disponuje, je konfrontačný spôsob - kto z koho - dnes už neprijateľný a aj nezmyselný!

Dôkazom hlbokého a rozsiahleho úpadku je aj fakt, že už ani úcta k Zemi, našej matke a žiiteľke, nepatrí k ľudstvom uznávaným - navyše nenahradiateľným hodnotám.

Systém, na ktorého najvyššom piedestáli tróni - zisk - a kde je neprípustné pýtať sa úspešných „za cenu koľkých obetí ho dosiahli“, je nielen nehumánny a nemorálny, ale aj zločinný, lebo je proti ľudom a aj proti životu.

Podvodmi a mocenskými tlakmi sa aj platidlá svetovej meny - proklamované ako ekvivalent vytvorených hodnôt - stali už iba papiermi potlačenými farbou, za ktoré si mocní, ktorí ich tlačia v neobmedzenom množstve - kupujú doslova celý svet a jeho skutočné hodnoty akými sú Zem, jej bohatstvo a plody, tvorivá ľudská práca ba aj samotné životy. Tento kruto neľudský obchod musel prirodzene a zákonite vyústiť do súčasného stavu globálnej krízy. Keď sa nebude riešiť skutočná príčina jej podstaty spočívajúca v neúcte k hodnotám ľudskosti, táto kríza sa bude prehlbovať a stane

sa trvalou súčasťou života ľudí a bude znehodnocovať najmä jeho ľudskú dôstojnosť.

Život človeka má iba taký význam akou mierou pomáhajú ním vytvorené hodnoty žiť ľudstvu lepšie, ale najmä dôstojnejšie. Bez ľudskej dôstojnosti nemá život človeka ani ľudstva žiadnu cenu. Mali by si to však uvedomiť nielen tí, ktorí zbavujú dôstojnosti iných, ale aj tí, ktorí sa - najmä rôznymi závislosťami na pôžitkoch a zvrhlostiach - dôstojnosti zbavujú sami. Aby sme zabránili pohrdaniu touto najvyššou hod-

M. R. Štefánikovi, ktorý bude - na Nám. slobody v Bratislave - pravdivo vyjadrovať jeho kľúčovú dejinotvornú zásluhu o našu národnú slobodu a dôstojnosť.

Z hľadiska vedeckej pravdy, ale aj reprezentácie nášho prínosu do kultúrnych dejín Európy je záležajúca naša ľahostajnosť voči ešte stále - dokonca v odbornej praxi - používaným tvarom „Slovien“ či „sloviensky“. Ani jazyk našich predkov - staroslovenčina - ani hlaholika dvojhľasku „ie“ nepoznali a starí Slováci sa nazývali Sloveni. Našu prirodzenú

mi zastaviť súčasný doslova samovražedný trend ničenia samotnej podstaty nášho života a sveta ako priameho následku všeobecnej neúcty k hodnotám tvoriacim podstatu ľudskej slobody a dôstojnosti!

Jediným účinným spôsobom odvrátenia súčasnej a vôbec všetkých kríz je - tak ako vždy bolo a aj bude - neodkladne začať s výchovou mladej generácie v duchu úcty k overeným hodnotám, ktoré nám umožnili nielen doteraz prežiť, ale aj žiť ľudsky dôstojne.

Prízvukujeme, že najúčinnjším spôsobom ako vstúpiť iným úctou k pozitívnym hodnotám - je osobný príklad. Preto je potrebné z mienkotvorných masových médií nielen odstrániť celospoločensky škodiace príklady a negatívne vzory tzv. celebrit, ale zároveň ich nahradiť pozitívnymi a spoločensky akceptovanými aj oceňovanými príkladmi života skutočných autorít. Prax nás každodenne presvedča, že len spoločstvo, ktoré vedú skutočné odborné a morálne elity - nie stranícki nominanti! - je schopné vytvárať žiaducu kultúru medziľudských vzťahov a hodnoty užitočné pre celú ľudskú spoločnosť.

historickú, kultúrnu a jazykovú nadväznosť s našimi priamymi predkami Slovenmi - okrem množstva dobových dôkazov - dokazujú aj dodnes používané slová ako Slovensko, Slovenka, slovenský... Každodenným - iba zdanlivo nepodstatným - prejavom našej neúcty k hodnotám našej kultúry, ale aj nedostatočného sebavedomia, je aj skutočnosť, že náš súčasný slovenský kalendár neobsahuje ani tretinu slovanských mien. Z nich iba zlomok používame na pomenovanie našich vlastných detí. Oveľa radšej im dávame cudzie mená, ktorých významu často vôbec nerozumieme.

Najmä v medzinárodných vzťahoch si musia naši predstavitelia uvedomiť, že ak sa vzdávame reciprocity - ako vzájomnej rovnosti - zbavujeme sa tým úcty k sebe a vlastnej dôstojnosti!

Pretože sloboda a dôstojnosť sú na svete uznávanými najvyššími hodnotami života, ktoré treba nielen chrániť, ale aj ctiť, vyzývame predstaviteľov vládnych, ale aj občianskych intelektuálnych tvorivých elít - s dôrazom na reprezentantov slovenského národa, ale aj ostatných slovanských národov a štátov - všetkými sila-

mi zastaviť súčasný doslova samovražedný trend ničenia samotnej podstaty nášho života a sveta ako priameho následku všeobecnej neúcty k hodnotám tvoriacim podstatu ľudskej slobody a dôstojnosti!

Kríza úcty k hodnotám ľudskosti sa nesmie stať našim programom ani osudom!

Devín 5. júla 2009
na sviatok sv. Cyrila a Metoda
Za účastníkov
slávnostného zhromaždenia
akad. mal. VILIAM HORNÁČEK

Princíp červotoča

(Dokončenie z 1. strany)

Neviem ponúknuť riešenie z tejto situácie. Môžem iba sám nereznovať. Môžem iba každé ráno vstávať s novou chuťou odolať nutkaniu a nad všetkým nemávnúť rukou a venovať sa niečomu, čo ma omnoho viac vnútorné uspokojí. Lebo stále mám pred očami vzory ľudí, ktorí sa nikdy nepýtali, čo za to dostanú, čo sústavne

neúnavne pracujú bez nároku na odmenu a dokonca bez nároku na zaslúženú úctu. Mnohí z nich nieže nič za svoju statočnosť nedostali, ale ešte sa im za to aj priťažilo. Ba ne jeden skončil vo väzení. A tak týchto niekoľko statočných ľudí mi dáva nádej, že aj inde existujú nepovšimnutí hrdinovia času a cítia potrebu viac byť ako mať.

TEODOR KRÍŽKA

Upozornenie

Najbližšie číslo Kultúry
(15/2009)

vyjde s dátumom

16. septembra 2009

Kresba: Andrej Mišanek

(Pokračovanie z predchádzajúceho čísla)

Ak od Slovákov vyšla myšlienka slovenskej vzájomnosti, mala ona dosah široký, naskutku všeslovanský. Neraz sa zabúda, že to bol práve Slovákov Samo Tomášik, ktorý v roku 1834 cestou do Berlína sa zastavil v Prahe a keď oslovil po česky nejakú Češku, tá ho poučila: „Bei uns jeder anständige Mensch spricht deutsch!“ (U nás každý slušný človek hovorí nemecky.) To ho tak zamútilo, že namieste si sadol a na nápev poľskej hymny napísal poetickú výzvu, ktorá sa stala hymnou nielen slovenských Slovanov:

*Hej, rodáci,
ještě naše slovanská řeč žije,
pokud naše věrné srdce
za náš národ bije...*

Jaroslav Vlček ešte v roku 1913 v časopise „Národní listy“ spomínal, že v 1840-tých rokoch v Česku nemali takú národno-výchovnú a spoločenskú organizáciu, aká vznikla činnosťou Slovákov, ani také časopisy, ako boli slovenské. (...) Ideovo vtedy nebol azda nikde nikto pokročenejší, než slovenskí národovci, hoci sa roztrácali po dedinách. Zásady, ktoré v Európe dozreli roku 1848, možno stopovať v tvorbách slovenských poetov už od 1830-tých rokov.“

Potom prišla maďarizácia a Slováci boli nútení hľadať pomoc u iných Slovanov. Hľadali ju aj u Čechov, ale zase nie jednostranne. Lebo akosi inštinktivne vycítili, že zblíženie s Čechmi znamená pre nich aj určité nebezpečenstvo. Prof. Tomáš Masaryk, keď 12. januára 1888 poslal S. H. Vajanského (1874 - 1916) ku Karlovi Kramářovi, oznamoval mu ho v liste, že mu posla „Slováckého básnika p. Svetozara Hurbana Vajanského, ktorý v Praze sa svými soudruhmi vyšlapoval penize na národní dům, účast a zl. 50. Podívejte se na pány, poznáte takto kus Slovenska - pro naše plány se to snad dost hodí.“ Kramář po stretnutí s Vajanským písal Josefovi Kaizlovi: „Včera byli zde Slováci. Podle všeho bude ke spojení ještě daleká cesta - a prozatím oni si vzájemnost naši představují tak, že my je budeme materiálně podporovati a oni budou svou slovenčinu pěstovati dále - nanejvýš, že se budou rústit. (...) Ale i bez jejich lásky k nám je politicky vysoce důležité, abychom se podporovali, a pomalu se na se připoutávali. K tomu ovšem nejhorší cesta jsou výčitky o starých věcech, které se víc nedají odčiniti a s nimiž nutno se smířiti.“ Jeden z najlepších českých znalcov znalcov slovenských pomerov, Karel Kálal, napriek svojmu idealistickému čechoslovakizmu ešte počas prvej svetovej vojny konštatoval: „Láska k vlasti pěstuje se po celých Uhrách s vášnivostí; Slovákov je často Rumun bližší než Čech, jeť Rumun z vlasti, Čech z cizího státu.“ Slováci sa usilovali o spoluprácu aj s južnými Slovanmi a najmä s Rusmi, od ktorých očakávali najúčinnejšiu pomoc. Aj jeden z najpoprednejších čechoslovakistických vedeckých pracovníkov, akým bol prof. Albert Pražák, musel objektívne konštatovať: „Tehejší Čechy a Morava, krutě zápasící s germanismem a zaujaté příliš sebou samými, někdy ne dost k Slováckům taktíni, - pro faktický kulturní a politický zásah se svým středem Prahou, národně teprve na poloprobouzenou, poněkud i vzdálené - neslibovaly ještě dostatečně ochrany proti maďarismu. (...) Slováci nabyli krátce vůle postupovati nadál bez Čechů a samostatně.“

Ale ani toto tvrdé obdobie nemožno objektívne definovať ako epochu zaostalosti Slovákov. Veď práve v oných časoch slovenská literatúra do-

siahla svoje vrcholy v poézii Hviezdoslava (1849 - 1921) a v próze Vajanského i Kukučina (1860 - 1928). Z onoho obdobia sa datujú počiatky slovenskej historiografie (František V. Sasínek, 1830 - 1914), filológie (Samuel Cambel, 1856 - 1909) i filozofie (Ján Kvačala, 1862 - 1934). V nich korení aj dielo jedinečnej postavy slovenských kultúrnych dejín, akou bol Jozef Škultéty (1853 - 1948). Kvalita tu robustne vyvážila určitý nepopierateľný ústup kvantití. A keď berieme do úvahy celú národnú pospolitosť Slovákov pod zorným uhlom alfabetizácie, nesmieme zabúdať, že Slováci vykazovali priemerne 29,9 % analfabetov, kým hlavné mesto Uhorska ich malo 36,5 %. Vedel o tom aj prof. T. G. Masaryk, ktorý vo svojom elaboráte pre vládu Francúzska, Spojených štátov amerických a Nemecka, pripojenom k žiadosti o uznanie „Česko-

MILAN S. ĎURICA

Vzt'ahy medzi Slováckmi a Čechmi

slovenskej národnej rady“ ako suverénnej vlády, tvrdil, že „Maďari boli neschopní do 18. storočia pomáhať Slováck, pretože Slováci boli kultúrne vyššie“. Iba aplikovaním cudzích parametrov na slovenské pomery možno prísť k totálne negatívnym záverom a mýtizovať „kultúrnu zaostalosť“ Slovákov.

A nezabúdajme pritom na bohatstvo ľudovej kultúry, ktorou sa priam nadchýňali cudzí umelci a odborníci. Ešte v roku 1870 písal o tom český filolog Antonín Krondl: „Posudky nejznamenitějších cestovatelův i zeměpiscův shodují se v tom, že vysocina slovenská jest z krajín v Evropě nejkrásnější, přírodou štědrě obdařených, avšak že dosud jest velmi málo oceněna. (...) Slovensko právem lze nazývati krajínou „zpěvnou“. Na Slovensku teprve pozná člověk, jak pravdiva jest výpověď, že Slované jsou národ zpěvný. Jest to rozkošná poslyšená, když tak přijdeš v čas senoseče do hor (totiž hólí) slovenských, kde na horských úbočích „na lazech“ dělají sena. Náhle zavzní zpěv s jedné hory a již, jakoby oživla, ozve se ti hora druhá, třetí, a tak to jde od hory k hoře, jakoby si odpovídaly; se všech stran zaznívá jásavý a při tom tklivý zpěv slovenský, končící zhusta bujným zavýsknutím. Tu zapomneš se a zdá se ti, že's v krají štěstí ničím nezkaleného. Mně filologovi bylo, jako bych se byl octnul v staré zpěvné Helladě.“

Keď v roku 1902 svetoznámy francúzsky sochár Auguste Rodin navštívil v Hroznojve Lhote uvedeného moravského Slováka Joža Úprku (1861 - 1940) a ten mu na pohostenie pozval šuhajov zo Skalice, ktorí mu hrali, spievali a tancovali, Rodin prekvapený podobne zvolal: „Hja, tu sme ako v Hellade, v starom Grécku!“ A keď v nasledujúcom roku 1903 hostil vo svojej vile v Meudone pri Paríži Spevácke združenie moravských učiteľov, ktorí sa mu odvdáčili koncertom českých piesní, nakoniec trochu sklamaný ich vyzval: „A teraz mi zapievajte nejakú slovenskú!“ Francúzsky pozorovateľ René Gonnard v roku 1908 konštatoval, že Slováci sú chudobní, ale ich bývania sú čisté, dosť pohodlné, vkusne upravené s estetickým zmyslom. Aj ich príbytky v horských plohách pokladal za porovnateľné s francúzskymi príbytkami v Savo-

sku. Švajčiari William Ritter, ktorý sa intenzívne zaoberal štúdiom Slovenska a Slovákov, v roku 1910 v českom časopise napísal: „Slovenské trávnicie v porovnaní s díly velikých skladatelů českých nebo ruských připomněly mi vždy onu bibliickou polní lilii, která ani nepředě, ani netká a jejíž jas a krásu přec ani Šalamoun ve vši své slávě nedovede zastíniti.“ Francúzsky vedec Arthur Chervin, ktorý študoval jazykovedné aspekty národnosti Rakúsko-Uhorska ešte na začiatku prvej svetovej vojny, napriek svojim politickým sympatiám k Maďarom kritizoval ich, že sa vyjadrujú o Slováck ako o nižšej národnosti. Konštatoval, že Slováci sú veľmi nadaným národom, ale následkom toho, že sú potláčani Maďarmi stali sa ľahostajnými a nehybnými. Ale zdá sa, že umelecký cit majú Slováci vrodenný. V slovenskej duši nachádzal nevyčerateľný zdroj poézie a

šľachta, zvedená v týchto najnovších časoch predovšetkým prestížou a leskom bohatej maďarskej aristokracie, ďalej priazňou, ktorú jej prejavoval cisársky dvor tým, že sa naučil po maďarsky a nedávno priznal tomu jazyku výsadu jazyka parlamentu a verejnej správy apoštolského kráľovstva, slovenská šľachta zvedená týmito všetkými príčinami sa poddala úplnej maďarizácii. Ale čo sa aj trocha skoršej českej obrodeneckej literatúry týka, tak Alexander Brückner ešte v roku 1931 o nej súdil: „Česká literatura zůstala velmi dlouho maloměstská přes všechnu anakreontiku nebo romantiku. Zvláště bylo pozorovati toto duchovní zmrzačení na jejím románě, neboť lyrika se vymanila mnohem dřive z úzkých pout. Čeští literáti se rekrutují z maloměstřáků a sedláků, v nejlepším případě z katechetů a suplentů. Chyběl jim zajisté svobodný, velký

pohled na věci. Jen zvolna se pozdvihovala tato úroveň.“ A to všetko napriek tomu, že im habsburgovské Rakúsko už v roku 1882 zriadilo českú univerzitu, čo Slováck Maďari nikdy nedovolili a Česi ich v tom po založení česko-slovenského štátu verne nasledovali. Celkom tak, ako uhorská vláda založila v Bratislave maďarskú Alžbetínsku univerzitu, pražská vláda tam založila „československú“ univerzitu J. A. Komenského. Teda príliš veľký rozdiel v porovnaní s vývojom slovenskej literatúry tu nebol a hlavne mal aj svoje politické príčiny. Keď František Pastrnek v roku 1901 v zborníku „Slovensko“, ktorý vydala Umelecká beseda v Prahe, napísal, že Slováci nie sú schopní vytvoriť vlastnú literatúru, preto sa musia vrátiť do kultúrnej jednoty „s ostatným českým národom“, to vyvolalo tvrdé reakcie zo strany Jozefa Škultétyho a jazykovedca Samuela Czambela. Napriek tomu v pražskom časopise „Naše Slovensko“ v roku 1908 František Soukup po prvý raz použil na označenie Slovákov nešťastný výraz „uherská vetev československého národa“.

Aj v súvislosti s maďarizáciou často tvrdeny takmer úplný zánik národného povedomia u Slovákov treba brať s náležitou rezervou. Komusi to pasovalo do kariet, tak si vymyslel „štatistický údaj“ o asi 500 uvedených Slováck pred rokom 1918. Kto pozná čo i len základne ukazovatele na túto tému, musí to pokladať za nezodpovedný a zavádzajúci mýtus. Veď napríklad iba v rámci príprav na tisícročné jubileum príchodu sv. Cyrila a Metoda v rokoch 1861 - 1863 banskobystrický biskup Štefan Moyses, ktorého Slováci pokladali za „nového Mojžiša vysloboditeľa ľudu svojeho“, ktorý „národ tento i pred najvyššou verejnosťou za svoj uznať a brániť neváha“, „vôdca mnohých iných národu našemu úprimne oddaných mužov“, dostal zo všetkých kútov Slovenska nespočetné prejavy vďačnosti a lásky, plné národného zanietenia s 1095 osobnými podpismi a k tomu ďalších 37 listov podpísaných zástupcami 104 obcí a miest, ktoré predstavovali vyše 2000 tak katolíckych, ako aj evanjelických obyvateľov. A pretože na podpísanie podobného vyhlásenia vtedy bolo treba hodne občianskej odvahy, aká sa podľa sociologických výskumov

(Gaussova krivka) prejavuje u približne 3 až 5 % členov určitého spoločenstva, môžeme oprávnene predpokladať, že podobne uvedených Slovákov muselo byť najmenej niekoľko desaťtisíc. Konečne už plne dokumentovaný fakt, že krátko po pripojení Slovenska k novému česko-slovenskému štátu, teda 3. augusta 1919, keď stredoškolskí študenti v Ružomberku bez akýchkoľvek organizačných štruktúr zvolali prvý zjazd slovenských katolíckych študentov, zaplavilo Ružomberok vyše 800 mladých ľudí, jasne dokazuje národnú orientáciu tisícov katolíckych rodín na Slovensku.

Vyššie citované hodnotenia slovenskej kultúry pochádzajú všetky od vzdelancov, prípadne umelcov. Ale široké vrstvy českého národa o Slováck vedeli toho celkom málo, alebo nič. Veľmi dôležité je v tejto súvislosti svedectvo MUDr. Vavra Šrobára, ktorý prežil v Prahe ako „večný študent“ celých desať rokov svojo života a stal sa ak nie prvým, tak určite najzapálenejším „čechoslovákom“ po Dr. Edvardovi Benešovi. Vo svojich spomienkach, ktoré vyšli v Prahe v roku 1946, Šrobár napísal: „Do pražských rodín sme sa - slovenskí študenti v Prahe - nedostali. Nevolať nás a my sme nemali možnosť do nich sa dostať. Ani v tie časy nebolo u Pražanov zvykom zvať do rodiny hostí na posedenie alebo na nejaký večierok. Priateľské styky sa odbavovali v hostincoch pri pive, alebo v kaviarňach pri šálke čiernej kávy. Do ukončenia lekárskeho štúdia žil som v Prahe desať rokov a za tú dlhú dobu nestalo sa mi raz, že by som sa bol dostal do českej rodiny, že by ma bol niekto niekedy pozval na besedu, na večierok alebo na nejakú zábavu do domácnosti. A dodatočne pripomínam, že ani v ďalších 20 rokoch po prevrate, z pražských rodín nikomu nenapadlo - a mal som dobrých priateľov medzi poslancami, ministrami i premnohými úradníkmi - aby ma pozval do rodiny na nejakú besedu pri šálke čaju alebo kávy. Koncom 80. rokov Slovensko bolo pre pražského Čecha neznámou zemou. Priemerný Pražan nerozoznával Slováka od Poliaka, Chorváta, Srba a Bulhara. Všetci sme boli Pražanovi exotické, cudze elementy.“ Takto to prežíval Slováck, ktorý sa pod vplyvom T. G. Masaryka stal „čechoslovákom“.

Osobitnou kapitolou tohto mýtu boli potom za prvej Česko-Slovenskej republiky tézy o hospodárskej zaostalosti Slovenska a o doplácaní Prahy na Slovensko. Pritom sa však zabudlo, že ak Česko bolo priemysle najvyvinutejšou časťou Rakúska, tak aj Slovensko predstavovalo jednu z najvyvinutejších priemyselných oblastí Uhorska. Veľký rozdiel tu bol v absolútnom, nie však v relatívnom hodnotení. Nuž a práve opatrenia pražských vlád po utvorení Česko-Slovenska nijako nenasevdujú, že by nový štát bol chcel pomôcť Slovensku prekonať túto relatívnu zaostalosť a priblížiť sa k vyššiemu štandardu českých krajín. Historické skutočnosti dokazujú skôr celkom opačné tendencie.

Český historik Albert Pražák vo svojom nekrológu z príležitosti umrtnia Karla Kálala (1860 - 1930) veľmi výstižne formuloval opravdivé ciele českých slovákofilov: „Slovenská otázka jest především česká otázka, protože my Slováck k své národnosti potřebujeme. Jsme obklopeni se tří stran Němci, máme k Slovanům východistěm jen úzký pruh země na Moravě a v Slezsku, ale územím Slováck máme širokou cestu k Slovanům, moře slovenského vzduchu, jehož potřebujeme, máme-li se dostatečně okysličovati a vůbec zdravě žiti...“

(Pokračovanie na 4. strane)

(Dokončenie z 3. strany)

Káral pojal československou součinnosť ako českou užitočnou hodnotu a ako náš prosperujúci podnik. ... Roku 1905 v Osvěte pokračoval v týchto myšlenkách a znovu priamo prohlásil, že českou niť táhne od Šumavy přes Moravu a přes celé severní Uhry až k Bukovině, že to činí promyšleně a s věrou, že česká síla vzroste až tak daleko, prostoupí celé Slovensko a celé uherské ruské území, že prostě náš program jest země táhnoucí se z Čech k Bukovině.“ Išlo im teda v podstate o to, napodobniť nemecký „Drang nach Osten.“ Nehľadali partnerstvo a spoluprácu zo strany Slovákov, ale iba to, čo od nich potrebovali na realizovanie svojich národných cieľov.

Praha chcela vtlačiť Slovensku polokoloniálny charakter práve tým, že nielen potlačovala rozvoj jeho priemyslu, ale dokonca odbúrala už existujúce priemyselné štruktúry a predisponovala ich do Česka alebo ich zariadenia na mieste zničila. Tak už v prvých rokoch republiky bolo na Slovensku odmontovaných sedem vysokých pecí (Krompachy, Likier, Chyžná Voda, Hnúšťa, Drnava, Dobšiná a Straná). Následky tejto politiky sa nemohli neprejavovať. Napríklad výroba surového železa, ktorá v roku 1899 na Slovensku vykazovala 270 tisíc ton, klesla v roku 1931 na biednych 14 tisíc ton a v rokoch 1932 - 1934 bola úplne zastavená. V rokoch 1918 - 1928 zastavilo svoju činnosť vyše 300 podnikov na Slovensku. To malo za následok aj silný vzostup nezamestnanosti: V roku 1928 na každých 100 voľných pracovných miest pripadlo v celoštátnom priemere 268 nezamestnaných, ale na Slovensku ich bolo až 941,6.

Paralelne s takouto hospodárskou politikou išla aj česká kultúrna politika na Slovensko. Jej cieľom bolo úplné asimilovanie Slovákov do českého národa. Už v roku 1921 francúzsky redaktor zaznamenal výrok prezidenta T. G. Masaryka, ktorý mu poskytol rozhovor pre denník Le Petit Parisien: „Niet slovenského národa, to je výmysel maďarskej propagandy. Zakladáme na Slovensku školy. Musíme počkať na ich výsledky. O jednu generáciu nebude rozdiel medzi dvoma vetvami nášho národa.“ V tom istom roku významný český filológ prof. Miloš Weingart, ktorý bol vyslaný prednášať v Bratislave, napísal: „Teorie o samostatném národě slovenském byla jen dočasnou taktikou a měla svůj smysl jen v rámci státního práva uherského, dnes však ve státě československém je prostě přežitkem... O jednotu jazyka přitom nemusíme mít starosti. Tá se bude vzťahovať sama sebou ustávitým stykem s Čechy, životem politickým (četbou českých novin), vzťahy hospodárskymi, rozhojnením dopravných prostriedkov vedúcich do Čech, a prítom čeština bude svou kultúrnou silou v prirodzených výhodách. Slováci to ani nebudú pozorovať... I když je to snad líto některým vlastencům.“ Další popredný reprezentant českej kultúry a vedy, profesor Univerzity Komenského v Bratislave Václav Chaloupecký v roku 1924 napísal: „Slováci sami nikdy nestačí na to, aby byli kulturním národem. Neboť dáti národu kulturní život znamená jen písničky a rozprávky po slovensku skládat, jak si to přilíš prostoduše představovali štúrovcí. (...) Slovensku, chce-li skutečně žít kulturním životem a nebýti pouhým příživníkem, nezbyvá, než aby opět vrátilo se k historickým základům svého staletého vývoje, který povždy poutal je k západu. Čím dřívě Slovensko pochopí smysl svého historického kulturního vývoje a čím dřívě samo, dobrovolně a bez výhrad vrátí se ze slepé uličky naivní touhy po soběstačnosti na cestu, kterou po stáletí šli jeho předkové, tím rychleji zbaví se znamení uherské poroby, v níž nikoli sice tisíc let, avšak přece jen dlouhou dobu žilo.“

Oveľa drastickéjšie vyjadril tento nadradený postoj kultúrnych kolonizátorov Slovenska Chaloupeckého marxistický súčasník Zdeněk Nejedlý: „Slováci samostatným národem nejsou, poněvadž nemají žádný ze základních znaků národa“ a že „Slovenského státu proto nikdy nebylo a nikdy nebude, poněvadž k tomu chybí všechny podmínky.“ Vtedy štyridsaťšesťročný socialistický prorok iste netušil, že o 15 rokov neskôr dejiny dokážu úplný nezmysel jeho „vedeckej“ prognózy. Dejiny 20. storočia jednoznačne dokázali, že oveľa vedekcejšie boli prognózy, ktoré vyslovil už v roku 1909 Lubomír Niederle: „...od roku 1031 nastalo trvalé politické oddelenie Čech a Moravy na jedné, uherské Slovače na druhé straně. A toto oddelenie nedovedly již napraviti sebe užší literární a církevní styky. V lidu se vnitřní diferenciace jazyková a bytová stále prohlubovala a ve vyšších vrstvách nastupovaly idey odchýlné, idey příslušnosti k jiné koruně, k jiné vlasti, plány po jiné samostatné budoucnosti. Prvního výrazu došlo to v r. 1787 a znovu v letech čtyřicátých XIX. století odtržením literatury slovenské od české. Od té doby musí Čechové počítati s tendencí, která národní jednotu československou, ostatně i před tím vždy jen ceny theoretické, změnití che za jednoty dvě, blízké sice, ale samostatné, a Slovákům vykážati v pořadí slovanských národů vedle Čechů místo zvláštní. Půda k tomu je již historií, vnitřní diferenciací a různými politickými cíli dosti připravena. Je-li to ku prospěchu slovenské budoucnosti, je však těžko a dnes předčasno rozhodovati. Zatím nezbyvá než uznati a ctiti slovenskou individualitu a snažiti se, aby při ní a přes ni zachovali si uheřtí Slováci vědomí, že je nutna vzájemná opora a jednota aspoň kulturní.“

Vzt'ahy medzi Slováckmi a Čechmi

keho kulturního vývoje a čím dřívě samo, dobrovolně a bez výhrad vrátí se ze slepé uličky naivní touhy po soběstačnosti na cestu, kterou po stáletí šli jeho předkové, tím rychleji zbaví se znamení uherské poroby, v níž nikoli sice tisíc let, avšak přece jen dlouhou dobu žilo.“

Podobne už v prvej fáze „českoslovakizovania „Slovenský národ jest starým, osobitným národem, a jak známo každému, kdo historii slovenského národa studoval, jest slovenský národ dokonce historicky starším národem než národ český. (...) Československý národ vůbec neexistoval a neexistuje, jako nikdy neexistoval „národ čechoněmců“... a jako nikdy neexistoval národ „Maďaroslováků“, když Slovensko patřilo k Maďarii.(...) Slováci jsou skutečně ethnograficky i linguisticky zvláštním, osobitým, od národa českého naprosto a podstatně odlišným národem, a jestli se Slováckm jejich národní osobitost upírá a Slováci násilně se vtělují do národa českého, pak jest to potlačování slovenského národa. A jestli utlačování jednotlivého člověka jest zločinem, jest politické utiskování celého národa zločinem nekonečně hroznějším.“

Žiaľ, českí aj viacerí slovenskí politici, ktorí riadili osudy Čechov a Slovákov v prvej polovici 20. storočia, nevníšali si tieto konštatovania významných českých autorov, ale pokúšali sa zmeniť kurz dejín. Na podobné pokusy sa vždy draho dopláca. Veď

ešte medzi obidvomi svetovými vojnami napríklad prof. Albert Pražák z vysokej katedry českej univerzity Komenského v Bratislave poučoval Slovákov, že „Dobrovskému patří nesporně zásluha, že dnešní slovenskou zemí pojmenoval Slovenskem, že ji pokud možno také ohraničil a že proto pojmu dnešního Slovenska vdechl teritoriální a národní smysl.“ O tridsať rokov neskôr však významný český historik Josef Macůrek musel konštatovať: „Třeba říci, že tyto názory nejsou správné. Pojmy Slovensko, Slováky, slovenský jsou staršího původu; jsou starší nežli by si kdo pomyslel. Objevily se - nepřehlídíme-li ke skutečnosti, kdy kolovaly více ve formě „Slovani“, „slovanský“, t.j. ve významu „obecně slovanském“, nejméně už v 16. století. Vedle vědomí jednoty, která byla v naší minulosti tolikrát živá, se objevovalo - a to dřívě na straně české - vědomí slovenské svojskosti a samostatnosti.“

Šesť rokov hospodárskej samostatnosti, spojenej s nevidaným ekonomickým rozvojom a podstatným zlepšením všeobecnej životnej úrovne obyvateľstva počas trvania prvej Slovenskej republiky, odňalo tomuto mýtu o hospodárskej zaostalosti Slovenska akýkoľvek reálny podklad a obnažilo nekalé ciele jeho autorov. Nemecká vláda, ktorá bezpochyby vykoristovala Slovensko, cez svojho ministra zahraničných vecí už v roku 1941 vydala svojím diplomatom, ktorý pre akúkoľvek príčinu boli vyslaní do Bratislavy, prísny zákaz vrátiť sa odtiaľ s

početnými kufami nakúpených vecí, ktoré v Ríši už dávno nebolo možno dostať. Je to dokumentované v nemeckých archívoch.

Všetky tieto spomenuté mýty, ktoré u Slovákov vyvolali odpor a stimulovali ich k prehĺbeniu kritického poznania vlastnej minulosti, našli pochopteľne bezvýhradné prijatie u najširších vrstiev českého národa, nevynímajúc vzdelancov, na ktorých mali priamy vplyv sami vytvárači týchto mýtov, často odedi tógou univerzitných učiteľov v službách vládnej ideológie. V optike týchto mýtov vyvíjala sa potom i hradá politika Prvej republiky, ktorá viedla k čoraz hlbšej alienácii Slovákov od štátu, ktorý nemohli nazývať svojim napriek tomu, že ho mnohí pri jeho založení nadšene vítali. Nemáme tu priestor na podrobnejšie analyzovanie vývinu vzťahov medzi Slováckmi a Čechmi počas Prvej republiky. Myslím však, že v najhrubších rysoch môžeme bezpečne konštatovať, že hlavným faktorom alienácie Slovákov od Česko-Slovenskej republiky bolo zo spomenutých mýtov odvodené stanovisko pražských vedúcich politikov, ktorí považovali Slovensko za objekt svojich plánov a podnikaní, kým Slováci sa cítili rovnoprávnym subjektom, teda partnerom českého národa. Na tomto základnom rozpore zvrhol sa potom osud spoločného štátu v kritických mesiacoch od októbra 1938 do marca 1939, ale ten istý základný rozpor v koncepcii národa a štátu vložil do vena obnovenému Česko-Slovensku samozvaný prezidi-

dent Beneš v roku 1945. Šesť rokov slovenskej štátnej samostatnosti pripelo však v takej miere k definitívne mu vykrištálovaniu sa národného povedomia aj u najširších vrstiev slovenského národa, že napriek zase s genocídou hraničiacim programom čechizácie či „českoslovakizácie“ Slovákov, títo sa už nielen viac nedali silnejším partnerom manipulovať, lež vo vhodnom momente, v roku 1969 presadili radikálnu revíziu základných noriem spoločnej štátnosti, teda partnerstva, na takmer symetrickom modeli federácie dvoch socialistických republík, českej a slovenskej.

Nie je iste radostné konštatovať, že Slováci dosiahli uplatnenie svojich národných a politických snažení a uznanie svojej plnej identity obidva razy - 1939 a 1993 - bez Čechov, ba v politickej opozícii voči nim, a to za priamej či nepriamej účasti im politiky aj ideologickej cudzích mocností. To však iba potvrdzuje historickú skutočnosť, že organický vývoj aj sebamenešieho národa možno sice brzdiť, spomaľovať, komplikovať ho kladením mocenských či ideologických prekážok, ale nemožno ho natrvalo zastaviť, ani nanútiť mu taký smer, ktorý by ho viedol k vlastnému zániku. „Kto sa topí, aj britvy sa chytá „. Podľa tohto porekadla sa Slováci správali, keď im hrozilo utopenie v živej záplave maďarizácie a ponúkla sa im pomoc vo forme česko-slovenskej vzájomnosti. Chytili sa jej úprimne napriek netajeným obavám, a držali sa jej dotiaľ, kým sa nepresvedčili o podobnom nebezpečenstve novej, tentoraz českej záplavy. Zazlievať im, že sa potom po dvadsaťročnom sklamaní v roku 1939 chytili aj britvy nemeckej, môže iba ten, kto Slovákov nepovažuje za samobytný národ, za seberovného partnera, ale iba za akúsi odnož - „vetev“ - či prívěsok národa českého.

MILAN S. ĎURICA

(Pokračovanie v budúcom čísle)

Katolícky dom v roku 1939

Január 1939 nebol v Košiciach klasickým. Mesto sa od neskorej jesene predchádzajúceho roku po dvadsiatich rokoch stalo súčasťou vtedajšieho Maďarska. Mnichovský diktát a následná Viedenská arbitráž, ktorou Slovenská časť ČSR stratila vyše 10.000 km² s približne 850.000 obyvateľmi, okypili republiku. Mestá ako Košice, Komárno, Dunajská Streda, Levice, Vrāble, Lučenec, Rimavská Sobota, či Rožňava pripadli Maďarsku.

Hraničné prechody sa presunuli viac na sever, bola viac menej prerušená, i keď len na čas, komunikácia a doprava, pohraničné opevnenia, ktoré sa budovali ako obrana republiky pred nepriateľom začala maďarská strana likvidovať, keďže mohli predstavovať trvalú pamiatku a dôkaz o pôvodnej hranici.

Asi tretinu z obyvateľov, ktorí pripadli Maďarsku, tvorili Slováci. Ich život sa zmenil, a nie k lepšiemu. Zasiahli ich viaceré opatrenia, či zákony, ktoré im znemožnili slobodný a pokojný život. Museli sa podrobiť národnému, kultúrnemu, školskému, ale i politickému útlaku, ktorý bol, či mal byť sprevádzaný postupnou asimiláciou.

Neznášanlivosť národnosti prenikla aj do cirkevného života a našla podporu i u jednoduchých obyvateľov, ktorí dávali Slovákom, často razantne, pocit, ktorý národ je „momentálne na koni“.

V podstate sa život Slovákov vrátil akoby o dvadsať rokov dozadu.

O situácii v tomto období svedčí aj dokument z 24. januára 1939, ktorý bol zaslaný do Bratislavy na Krajinské veliteľstvo četníctva z odbočky Prezídia policajného riaditeľstva v Prešove s dodatkom „Dôverné!“.

Dokument - správa, bola Prezidiom policajného riaditeľstva v Prešove prevzatá z Četnickej stanice v Bidovciach a

informuje o udalosti, ktorá sa udiala v Košiciach 12. januára toho istého roku.

V tento deň vo večerných hodinách, približne o 20.00, sa v Katolíckom dome, ktorý patril od roku 1933 Slovenskému katolíckemu kruhu (SKK), konala schôdza Slovákov. (SKK sídlil v bývalom Péchyho paláci na Šrobárovej ulici, kedysi aj Hnilnej, po Viedenskej arbitráži mala ulica názov Szátmáry György utca, v súčasnosti je to Alžbetina č. 14)

Slovenský katolícky kruh v Košiciach vznikol v roku 1932 a jeho snahou bolo organizovať a sústreďovať slovenské katolícke spolky a slovenskú katolícku verejnosť, ktorá bola dovtedy neorganizovaná. Nemala vytvorené žiadne organizácie a spoločenský život sa jej akoby ani netýkal. Navyše Slováci, ktorí boli nejakým aktívnymi, sa postupne pridávali k maďarským spolkom, čím sa začali chcieť nechtiať pomadžarčovať.

Na tejto schôdzi vystúpili pred audióriom viacerí rečníci, medzi nimi i traja rímskokatolícky kňazi. Najviac priestoru a pozornosti dostal kňaz Eliáš. Z jeho vystúpenia sa zachovali záznamy o nábádaní k nezapredaniu viery a slovenského jazyka, hoci i pod hrozbami, či mučením.

Schôdza skončila okolo 22.00 a po nej sa zúčastnení rozšli domov. Po ich odchode do Katolíckeho domu vtrhli maďarskí študenti, ktorých cieľom bolo zničiť dom a jeho zariadenie. Ich „prácu“ je možné vidieť i na uvedených fotografiách.

Po mladých študentoch ostala poškodená ometka a štika, vstupná brána, povybíjané okná. Vo vnútri poškodený nábytok, taktiež zničená podlaha a ometka, množstvo kameňov a porozhadzované predmety. Obraz otca biskupa Čárskeho a Andreja Hlinku poviesili za sociálne zariadenie domu.

Na druhý deň sa šli zástupcovia Slovákov sťažovať na bývalé policajné ria-

ditelstvo v Košiciach. Ich jediným úspechom bola ponuka náhrady vo výške 100 pengő (čo v tej dobe mohlo predstavovať okolo 700 korún Československých), s čím Slováci nesúhlasili, keďže škody boli oveľa väčšie.

Takýchto nepokojov, i keď nie tak veľkých a závažných sa udialo v Košiciach viaceré. Slovenskí študenti totiž na protest proti zrušeniu slovenčiny a zavádzaniu maďarčiny na ľudových školách začali vyvesovať slovenské vlajky z okien škôl, čím provokovali maďarských študentov, ktorí tieto zástavy zhadzovali. Keďže takýto protest nepomohol, na odpor proti tejto i iným skutočnostiam slovenskí študenti začali do škôl nosiť modré kravaty, ktoré mali vyšité biele hviezdy a nazývali sa aj Hviezdoslavove kravaty.

Takéto naťahovačky a nepokoje pretrvávali dlhšie.

Slováci na maďarských úradoch so sťažnosťou ohľadom demolovania - zničenia Katolíckeho domu neuspeli. Preto vyhotovili fotografie, ktoré zaslali na Slovensko. I vďaka tomu sa zachovali.

Po vojne sa v dome Slovenského katolíckeho kruhu konala oslava oslobodenia Košíc. Následne, od roku 1949, v dome sídlilo riaditeľstvo Štátneho divadla v Košiciach, a neskôr, po páde komunizmu, opäť Slovenský katolícky kruh.

V tomto roku uplynulo šesťdesiat šesť rokov odo dňa, ako začal Slovenský katolícky kruh pôsobiť na Alžbetinej ulici v Košiciach. V roku 1933 sa pomyselný kruh otvoril, aby sa uzavrel po páde komunizmu a Slovenský katolícky kruh opäť pracuje. Ľudia činní v SKK museli budovať nanovo, ale nie od začiatku. Verme, že podobná história, ako tá z januára 1939, sa už opakuje nebude.

TOMÁŠ GERBÓC

(Dokončenie z 1. strany)

Od doby tzv. smuty po smrti Ivana IV. Hrozného (koniec 16. a začiatok 17. st.) sa medzi Ruskom a Poľskom odohralo viacero konfliktov, ktoré smerovali z oboch táborov k anihilácii druhej strany, minimálne jej štátnosti. V týchto zápasoch a bojoch nezostali stranou ani Ukrajinci, čoho výsledkom bolo aj fatálne rozdelenie Ukrajiny na východnú (proruskú, pravoslávnu) a západnú (nacionalistickú, gréckokatolícku, protipoľskú i protiruskú). Táto obojstranná poľsko-ruská averzia je aj v súčasnosti najostrejším vnútroslavanským sporom, čo sa s pravidelnosťou prejavuje najmä pri poľskom každoročnom pripomínaní katynskej tragédie, ktoré však nesmeruje k pozitívnemu prekonávaniu minulosti, ale k jatreniu dodnes nezahojených rán. Ruskou odpoveďou bolo roku 2005 zavedenie, resp. obnovenie bývalého cárskeho sviatku 4. novembra, ktorý pripomína združeniu porážku Poliakov roku 1612 pod Moskvou a koniec tzv. smuty.

Ani južnoslavanský svet nie je bez osudových sporov a nepriateľstiev, ktoré korenia hlboko v minulosti a o ktorých nemožno povedať, žeby nehrozili aj dnes prerásť do fatálnych sporov a vojen. Konflikty, ktorých sme boli svedkami v 90. rokoch minulého storočia na území bývalej Juhoslávie, neboli zmrazené len od konca druhej svetovej vojny, ako by sme sa mohli domnievať. Všetky majú svoj pôvod hlboko v stredoveku a súviseli s vytváraním národných štátov Srbov (pravoslávni), Chorvátov a Bosniakov (katolíci). Najmä chorvátsky tlak na Bosniakov, medzi ktorými ako katolíckimi sa presadilo heretické hnutie bogomilov z pravoslávneho Bulharska, zapríčinil ich príklon k Turkom po ich invázii na Balkán a masový prestup na islam. Bosniaci sa tak stali významným nástrojom osmanského ovládania balkánskych národov, čo sa spätne prejavilo v nevráživosti Srbov a Chorvátov voči nim. Sústavná vojna, ktorú viedli najmä Srbi proti Osmanom, sa nemohla neprejavovať v ich vzťahu k Bosniakom. Títo im to odplácali rovnakou mincou, a tak ako v prvej, tak aj v druhej svetovej vojne boli Bosniaci (moslimovia) výrazným společenstvom okupačných armád pri ovládaní srbského teritória. Toto nepriateľstvo sa znova rozohorelo po rozpade bývalej Juhoslávie pred cca dvadsiatimi rokmi a nemožno povedať, žeby sa aj po Daytonskej mierovej zmluve nejakým zmenšilo.

Keď sa teda pozrieme na dejiny a súčasnosť slovanstva, musíme sine ira et studio konštatovať, že slovanstvo ako jednotný fenomén existovalo len pre nepriateľov slovanstva, ináč bolo vnútorné silne znepriatené a jednotlivé slovenské národy mali konflikty nielen s mimoslovenskými národmi, ale aj v rámci ináč jazykovo veľmi príbuznej rodiny Slovanov. V takomto prostredí vzájomnej nevráživosti bolo skôr raritou, že vzniklo hnutie slovenskej vzájomnosti, dokázalo zasiahnuť väčšou alebo menšou intenzitou všetky slovenské národy a našlo aj vyjadrenie v politickom hnutí - panslavizme, ktoré sa veľmi rýchlo stalo strašiacom Európy. Nebol to však reálny strašiac, ale bol skôr v podobe, keby sme nepriateľa nemali, tak si ho vytvoríme (s výnimkou - samozrejme - jeho úplne ním v rámci cárskej expanzívnej politiky).

Myšlienka slovenskej vzájomnosti nemohla vzniknúť v prostredí slovenských národov, ktoré na seba narážali v storočných konfliktach a je pomerne mladá. Aj J. Kollár sa sťažoval v svojich prácach, že veľkí slovenskí myslitelia renesancie a baroka v svojich prácach ani v náznakoch nespomenuli slovenskú otázku. Vznikla v prostredí slovenských národov, ktoré v čase veľkej premeny feudálnych národov na moderné buržoázne národy nedisponovali nástrojmi štátu, čo sa prejavilo v národno-emancipačnom procese ako veľký handicap. Najmä Slováci zohrali pri tvorbe myšlienky slovenskej vzájomnosti výraznú, ak nie rozhodujúcu úlohu.

Slováci žili v 18. storočí kompaktné v 17 hornouherských župách a rozptýle-

ní prakticky po celom území Uhorska. V 18. storočí boli v Uhorsku popri latinčine jedine nemčina a slovenčina jazykmi, ktorými sa bolo možné dohovoriť vo všetkých kútoch kráľovstva. Prebúdzajúca sa maďarská kultúra a politická elita na túto skutočnosť žiarlila a cítila sa ňou ohrozená. Nemožno sa preto čudovať, že koncentrovaný nápor maďarizácie od konca 18. st. smeroval najsilnejšie práve proti Slovákom. Útoky proti Slovákom na sneme roku 1721-1722, ktoré vyplývali práve z tejto žiarlivosti, vyvolali na slovenskej strane sériu obrán, v ktorých sa postupne profilovala slovenská národná ideológia. Bola založená okrem iného na myšlienke autochtónnosti Slovákov na území, ktoré obývali, ale aj na príslušnosti k veľkej rodine slovanských národov. Práve táto „veľkosť“ slovanstva mala dodať silu - a otvorene treba povedať, že aj dodala - Slovákom popasovať sa o svoje národné práva a národné sebaurčenie.

Prečo sa práve u Slovákov v tomto období stala myšlienka slovanstva takou substantívnu časťou národnej ideológie (z literatúry to poznáme pod označením barokový slavizmus), nie je dodnes uspokojivo zodpovedané. Domnievam sa však, že určitú úlohu pri tom mohol zohrávať aj vzťah Slovákov k českému jazyku a českej kultúre. Už od 15. storočia používali Slováci ako národný jazyk viac alebo menej slovakizovanú češtinu a len postupne prechádzali na kultúrne formy domácich nárečí, čo im samozrejme nezabráňovalo kultúrne čerpať od Čechov. Bolo to jednoduchšie ako vlastná tvorba a cez Čechy prenikali na Slovensko moderné prúdy zo západu omnoho rýchlejšie. (Ostatne, tento vzťah k českej kultúre ako menej namáhavý spôsob dostania sa k vrcholovej svetovej tvorbe bez vyvinutia vlastného tvorivého úsilia zostal na Slovensku dodnes.) Tento bezproblémový kultúrny transfer mohol vyvolať ilúziu, že by to mohlo fungovať nielen v jednosmerke Čechy - Morava - Slovensko, ale aj všeobecne medzi Slovanmi.

Výrazným zlomom v postavení Slovákov v Uhorsku bol výsledok odporu uhorských privilegovaných vrstiev proti jozefínskym reformám. Nemali by sme zabúdať na skutočnosť, že prvá moderná národotvorná elita (berňolákovci) pochádzala práve z vlasteneckých kňazov, vychovávaných v jozefínskych Generálnom seminári na Bratislavskom hrade. Jozef II. si uvedomoval dôležitosť duchovnej nadstavby pri organizovaní štátu a medzi národné väzby katolicizmu na Vatikán, vtedy baštu „ancient regime“ pokladal za prekážku reforiem. Nechcel síce reformáciu, ale v jeho politike sú jasné črty transmontanizmu, známe najmä z Francúzska. Do tejto politiky zapadala aj štátna výchova kňazov v generálnych seminároch, čím sa sledoval väčší vplyv štátu na cirkev a znižovanie vplyvu hierarchie zo zahraničia. S jozefínskymi reformami bola spojená i prvá kodifikácia spisovnej slovenčiny, keďže súčasťou osvieteneckých reforiem bolo aj vzdelávanie v materinskom jazyku. Táto kodifikácia vlastne smerovala k tomu, aby sa slovenčina v zmysle týchto reforiem mohla stať vyučujúcim jazykom v národných (ľudových) školách.

Smrťou Jozefa II. dostala koncepcia vzdelávania v národnom jazyku vážnu trhlínu. Jozef II. ako stúpenec centralizovaného, absolutistického, osvieteneckého štátu si uvedomoval potrebu jednotnej administratívnej riše, a preto zaviedol nemčinu ako vnútorný administratívny jazyk. Administratívna germanizácia nasledovala asimiláciu obyvateľstva riše, ale najmä uhorská šľachta v nej videla útok na svoje privilégiá. Po určitom váhaní na sneme roku 1791, ktorý sa mal vyrovnáť s jozefínskymi reformami, prijala najmä na nátlak strednej vrstvy prvé maďarizačné zákony. Na rozdiel od jozef-

fínskej germanizácie, ktorá nemala brániť rozvoj národných jazykov a kultúr, maďarizácia si dala za cieľ úplne inú úlohu - eliminovať a postupne vytlačiť nemaďarské jazyky z verejného života a maďarizovať Uhorsko, v ktorom Maďari v tom období predstavovali okolo jednej tretiny obyvateľov. Tomu slúžilo aj faktické odovzdanie dejín mnohonárodnostného politického „Natio Hungarica“ etnickým Maďarom. Maďarská stredná šľachta si jednoducho privlastnila politické dejiny Uhorska a vlastne tak vyvlastnila dejiny ostatným nemaďarským národom. Oficiálna historiografia postupne vytlačila nemaďarské národnosti z oficiálnych dejín Uhorska a uhorské dejiny vykladala ako výlučne maďarské dejiny. Je signifikantné, že kým v 18. storočí sa proti týmto tendenciám ozvali i najvyšší predstavitelia šľachty na Slovensku, na začiatku 19. storočia sa slovenská šľachta vo svojej väčšine tomuto trendu podriadila a začala sa asimilovať do maďarstva.

Nástup, samozrejme najskôr pozvoľnej maďarizácie výrazne obmedzil účasť slovenských spoločenských tried na slovenskom národnom obrození. V tom období zväčša germanizovaná vysoká a maďarizujúca sa stredná šľachta stratila záujem o tento proces. Na jednej strane by sme to mohli považovať za výhodu, keďže slovenské národné hnutie získalo podstatne demokratickejší charakter, ale na druhej strane treba vidieť, že každé spoločenské hnutie, či už kultúrne alebo politické, potrebuje zdroje na svoju existenciu. Odklonenie sa tých, ktorí tieto zdroje mali, od slovenského národného pohybu, znamenalo výrazné sťaženie kultúrnych i politických aktivít Slovákov. Slováci strácali možnosť bez pomoci zvonka realizovať svoje zájmy v kultúrnej i politickej oblasti. Nepovie sa nič prevratného, keď konštatujem, že už založenie Ústavu reči a literatúry slovenskej na bratislavskom evanjelickom lýceu by bolo nemožné, keby podstatnú časť finančných prostriedkov na jeho zriadenie nedali Srbi. I v ďalších rokoch sa na financovanie kultúrnych a politických aktivít Slovákov podieľali ako Srbi, Chorváti a Česi, tak neskôr od konca 19. st. Rusi a najmä americkí Slováci. Netreba si myslieť, že v tejto pomoci bol nejaký čistý altruizmus alebo väčšia dávka pocitu slovenskej vzájomnosti. Každý zo sponzorov slovenského národného pohybu tým presadzoval aj svoje vlastné zájmy, avšak pre Slovákov bol tento záujem substantívny a je úplne logické, že viedol k prehĺbeniu predchádzajúceho povedomia slovenskej spolupatričnosti medzi nimi. Tým sa vlastne Slováci v svojej národnej ideológii dostali na prah myšlienky všeslovenskej vzájomnosti.

Napoleonské vojská rozniešili po Európe myšlienku modernej národnej štátnosti. Predchádzajúci legitimitistický feudálny systém sa ocitol v troskách, európske národy hľadali novú legitimitu na existenciu štátu. I malé národy, bez dlhšej historickej existencie vlastného štátu sa usilovali o vznik vlastnej národnej samosprávy. Pre strednú Európu mal fatálny význam pohyb v Nemecku. Veľkolepé oslavy na hrade Wartburg roku 1817 pri príležitosti 300. výročia reformácie, ktorých hlavným nábojom bola myšlienka zjednotenia Nemecka (pangermanizmus) inšpiroval, ale aj vystrašil stredoeurópske národy. Zoči-voči narastajúcemu nemeckému nacionalizmu si museli odpovedať na existenciu otázky susediace slovenské národy. Najmä Česi, ktorí historicky patrili do Svätej rímskej ríše národa nemeckého, cítili bezprostredné ohrozenie. A práve v tomto momente začali mať záujem o Slovákov, ktorých evanjelická časť v dôsledku historického vývinu mala silnú afinitu k Čechom. V tom spočíva aj masívna podpora slovenských evanjelických vzdelancov - P. J. Šafárika, J. Kollára a iných, ktorá v pod-

state zvrátila ich cestu k utvrdeniu sa v slovenskej národnej osobitosti i pritiahla ich do českého politického a kultúrneho orbitu. Ako Kollár, tak aj Šafárik si uvedomovali etnickú odlišnosť Slovákov a Čechov, ale podľahli tlaku z Prahy, ktorá v osobitej ceste Slovákov a Čechov zoči-voči nemeckému a už začínajúcemu maďarskému tlaku videla oslabovanie. Myšlienka všeslovenskej vzájomnosti v kultúrnej oblasti tak, ako ju rozpracoval J. Kollár a do ktorej podstatnou mierou prispel P. J. Šafárik a F. Palacký, bola len čiastočne výsledkom vnútroslavanského ideologického prúdenia. Podstatne sa na jej tvorbe podieľala aj obava Čechov o ich vlastnú budúcnosť v susedstve rozpiňajúceho sa pangermanizmu.

Kollárova myšlienka kultúrnej jednoty Slovanov a uznávanie len štyroch hlavných slovanských kmeňov boli síce neživotné, ale rozprúdili v radoch slovenských vzdelancov široké diskusie a vlastne aj upozornili, že taký fenomén ako slovanstvo je reálnym faktorom v Európe, ale predovšetkým v Habsburskej monarchii. A boli to opäť Česi, stimulovaní nemeckou túžbou po zjednotení, ktorí začali vidieť v slovanstve v monarchii faktor, ktorý by mohol riešiť ich „životnú“ otázku.

Mladé štúrovské hnutie síce vyrastalo na myšlienke všeslovenskej kultúrnej vzájomnosti, avšak jej nepodľahlo. E. Štúr si ako prvý na Slovensku uvedomil, že bez politickej práce, bez etablovania sa Slovákov ako politického národa nie je možné rozmýšľať o národnej budúcnosti ani v iných sférach. Ak chcel však politicky pracovať, musel mať aj politický program, ktorý by reagoval na reálny stav vecí a kládol si reálne politické ciele. Pri takej položených otázkach sa v jeho myšli Kollárovo konštrukcie zrušili ako domček z karát. Preto odvrhol ďalšie používanie rôznych variantov „českoslovenčiny“, ktoré neboli ani modernou češtinou a ani nemohli pôsobiť zjednocujúco na Slovákov. Urobil koperský obrat, odmietol ako bernolákovčinu, tak aj neživotnú historickú češtinu a vytvoril spisovný jazyk, o ktorého užitočnosti dokázal presvedčiť i katolícku väčšinu národa. Jazyková reforma bola však len prostriedkom na vypracovanie novej národnej ideológie založenej na akceptovaní existujúceho faktu, ktorým bola jazyková i kultúrna odlišnosť Slovákov od Čechov i ostatných slovanských národov a ktorý si preto vyžadoval samostatnú, nezávislú slovenskú politiku.

V predvečer revolúcie 1848 - 1849 sa E. Štúr so svojimi spolupracovníkmi pustil do horľavitej politickej práce s jediným cieľom - získať pre Slovákov uznanie ich osobitosti a získanie samosprávy. V tomto zápase neodmietal spoluprácu so slovenskými národmi, ale zo začiatku si kládol výlučne slovenské ciele. Tak bol koniec koncov sformovaný i program slovenskej revolúcie 1848 v Žiadostiach slovenského národa. Najvýraznejšie sa to však prejavilo v jeho odmietnutí austroslavizmu i myšlienky vytvorenia jedného celku z Čiech, Moravy a Slovenska na pražskom slovenskom zjazde v júni 1848.

Napriek enormnému, aj vojenskému úsiliu Slovákov v revolúcii 1848 - 1849, Slováci nezískali uznanie svojej osobitosti a ani nijakú formu samosprávy. Štúr rozčarovaný zistil, že protivníci slovenskej osobitosti sú omnoho silnejší, aby sa proti nim Slováci mohli presadiť vlastnými silami. Práve toto sklamanie a poznanie ho viedlo k tomu, že v diele Slovanstvo a svet budúcnosti sa programovo prihlásil k slovenskej politickej vzájomnosti, k panslavizmu. Práve toto dielo sa stalo bibliou panslavizmu, hoci na Slovensku vyšlo až v 90. rokoch minulého storočia. A hoci Štúr v svojom diele predpokladal, že nevyhnutným predpokladom pre oslobodzovaciu misiu Ruska

vo vzťahu k porobeným slovanským národom musí byť jeho všeobecná demokracizácia, ideológom ruského imperia- lizmu práve táto maličkosť Štúrovho die- la nechýbala. A hoci panslavizmus u Štúra predpokladal rovnoprávnosť všetkých slovanských národov s Rusmi, v ruskej podobe sa pretvoril na hegemoniu cárskeho Ruska.

Štúrove myšlienky z jeho posledného obdobia nemali veľký vplyv na formovanie slovenskej politiky v poslednom období jej samostatného vystúpenia v Uhorsku - v memorandovom období. Vtedajší slovenskí politici na čele s Š. M. Daxnerom, J. Franciscim a V. Paulíny-Tóthom nadväzovali na revolučného Štúra. Stále verili na vyrovnanie s Maďarmi alebo aspoň na podporu Viedne pri riešení slovenskej otázky. Rakúsko-maďarské vyrovnanie (1867) ich však z tohto vylúčilo. Chceli sa opäť obrátiť na Čechov, avšak tí, pokiaľ verili na trializmus, nechceli provokovať Maďarov a nechali Slovákov na samých seba. Opäť sa ukázalo, že slovenská vzájomnosť je len pre tých slabších. Avšak v tomto období už nastúpil ruský tlak na morské úžiny medzi Čiernym a Stredozemným morom, pri ktorom Rusko začalo využívať panslavizmus ako nástroj svojej politiky pri postupe na Balkán. Objektívne však musíme povedať, že bez zásahu Ruska by sa balkánske národy len ťažko vymanili z osmanskej poroby. Panslavistické myšlienky preto nadobúdali priamu podporu u obyvateľstva balkánskych slovanských národov, najmä pravoslávnych. Dochádzalo dokonca k výraznému presadzovaniu sa myšlienkou slovenskej jednoty, čo najmarkantnejšie vyjadruje heslo vtedajších Černohorcov - Nás a Rusov je 150 miliónov. Oslabené slovenské národné hnutie preto zákonite siahlo k myšlienkou slovenskej vzájomnosti ako politickému programu sledujúcemu národné oslobodenie. A keď sa po neúspechu trializmu aj Česi vrátili k reálnej politike, opätovne sa hralo v slovenských politických kruhoch aj s česko-slovenskou vzájomnosťou.

Dnes sa len ťažko dá uvažovať, ako by vypadala mapa Európy a postavenie Slovákov a Čechov v nej, ak by cárske Rusko nezmietała revolúcia a nevyradila ho z možnosti rozhodovať o nej po prvej svetovej vojne. V každom prípade pestovaná česko-slovenská vzájomnosť pomohla Slovákom dostať sa z maďarského jarma. Nebolo to síce to, čo Slováci od nového štátu očakávali, ale presne ako predpokladal americký Slováčok M. Jankola, stačila nám jedna generácia, aby sme mohli v omnoho lepšej kondícii ako za Uhorska mohli pokračovať v svojej ceste za sebaurčením. Môžeme teda povedať, že napriek tomu, že sa ilúzie našich predkov o „slovenskej vzájomnosti a bratstve“ nenaplnili, slovenská orientácia slovenskej politiky priniesla svoje ovocie v podobe národného oslobodenia.

Väčšinový náhľad Slovákov o prospešnosti slovenského rozmeru slovenskej politiky sa zachoval aj po skúsenostiach s československým, nevidaným poľským útlakom Slovákov na zabraných územiach severnej Oravy a severného Spiša a aj napriek skúsenostiam z bratskej pomoci „veľkého ruského brata“. V súčasnej modernej dobe je slovenskou komparatívnou výhodou, že sme napr. aj počas vojny na Balkáne dokázali udržať rovnako dobré vzťahy so všetkými bojujúcimi stranami. Myslím si, že práve touto našou schopnosťou sme dokázali pre celé európske spoločenstvo národov zohrať veľmi dôležitú úlohu pri mediácii tohto konfliktu, resp. konfliktov. Slovensko i z hľadiska svojej minulosti sa nemôže zrieknuť slovenského rozmeru svojej politiky, avšak nesmieme zabúdať, že naši „slovenskí bratia“ v prvom rade sledujú vlastné záujmy a až potom zohľadňujú tradičné priateľstvá a „bratstva“. Aj my musíme „slovenskú politiku“ rozvíjať v súlade s našimi národnými záujmami a táto politika by mala byť zbavená resentmentov.

Prvé dve desaťročia XX. storočia pre ukrajinskú literatúru boli neobyčajne plodným obdobím. V tom čase v literatúre boli ešte I. Franko, L. Ukrajinka, O. Kobylanská, O. Makovej, V. Stefanyk, M. Čeremšyna, L. Martovyč, S. Vasyľčenko, V. Samijlenko, A. Teslenko, M. Voronyj, O. Oles. V. Vynnyčenko.

Z týchto menovaných aj Marko Čeremšyna (1874-1927) posunul ukrajinskú literatúru k tým tendenciám, ktoré v tom čase rezonovali v Európe. Svojho času o ňom Ivan Franko povedal, že patrí k tým majstrom slova, spod pera ktorých ukrajinská próza nabrala poetický rozlet, nehu, grációznosť a rôznorodosť. Marko Čeremšyna počas štúdiá práva na Viedenskej univerzite zoznamuje sa s viedenskými modernistami. Modernizmus u tohto literárneho pokolenia nebol rozmarom, ale išlo o stotožnenie sa so slovami M. Voroného, ktorý žiadal od umelcov v dielach „aspoň trošku filozofie, v ktorej by bolo aspoň kúsok neba, čo tak veľmi nás priťahuje svojou nedosiahnuteľnou krásou“.

MARKO ČEREMŠYNA

Pre prozaikov novej vlny bola príznačná tvorivá subjektivita, umelecká intuitivnosť, estetická syntéza. Pozornosť sa sústreďuje na filozoficko-etické otázky, psychologickú analýzu charakterov, sféra podvedomia. Práve preto sa objavuje nová žánrová rôznorodosť - vízie, akvarely, škie, etudy, ba aj rôzne štylistické prejavy - od impresionizmu, expresionizmu k symbolizmu a neonaturalizmu.

Marko Čeremšyna spojil vo svojej tvorbe epický realizmus s „impresionistickým“ lyrizmom. Biologický optimizmus dával hrdinom M. Čeremšynu tú silu, ktorá bola protiváhou strachu, bólu, krivdám. Vo svojich dielach ukázal

koloritnú panorámu života západoukrajinskej dediny, v ktorých sa zračí neopakovateľná a originálna umelecká paleta, svojrázne poetické videnie. Svedčí o tom aj jeho cyklus poézie v próze.

Slovenský čitateľ nepozná tvorbu Marka Čeremšynu. V roku 1946 vyšiel český výber z jeho tvorby - Z huculských hor.

Ladové kvety

Okná v zime sú ako naozajstné hriadky. Mráz ich majstrovsky zaplná rôznymi kvetmi. Keď sa na ne zadívaš, aj na zimu zabudneš. Zrazu máš pred očami máj v jeho krásnych farbách.

Len čo zasvieti bledý slnečný lúč, už aj skosí tie kvety. Topia sa a tečú, zanechávajú po sebe iba matné miesta...

Aj ľudská predstava často kvitne túžby a zastre pred rozumom ozajstný, chladný svet...

A keď zasvieti opravdivé slnko, krása hasne, mizne, iba slzy kanú...

More

Videl som more.

Kúpalo sa v ňom krvavé slnko.

V jeho bezbrehom zrkadle kolísali sa mohutné vlny. Tie zlostné a smrtiace vlny akosi zmäkli. Boli prívetivé a láskavé. Nehrmeli, neplieskali...

Iba s úctou šumeli.

Čudný je ich šum!

Zastavíš sa, započúvaš sa - znie v ňom smutná pieseň. Počuješ o čom rozprávajú odvážni rytieri v mohylách, ako kobzar hrá, ako kričí čajka.

Rozsteli sa pred tebou nedozerná krajina so šírými stepami, vysokými mohylami, hlbokými rokľami, zelenými lúkami - a tebe je na duši akosi ťažko.

Aj ty do mora hodíš ešte jednu kvapku, ešte jednu slzu...

Plávali po ňom odvážni námorníci a spievali piesne, ktoré pochytili od vln. Lenže ich pieseň bola ohnivá, živá, nie umrlčia...

Videl som more...

Kúpalo sa v ňom krvavé slnko.

Symfónia

Pod strechou chudobnej chalupy visí lastovičie hniezdo. V hniezde zo všetkých síl kvília lastovičatá. Mama im odletela za potravou a trochu sa zdržala. Kde má teraz hľadať potravu, keď všetok hmyz od hladu zahynul?

Lietala a hľadala, až kým od únavy a hladu nespada na zem. Hladný pes ju zžral aj s perím.

Siroty-lastovičatá čakajú s roztvorenými zobáčikmi a z posledných síl volajú: „Mama, sme hladné!“

Za dedinu na cintorín odniesli hrobári ženu, ktorá zomrela od hladu na týfus. Chodila od chalupy k chalupe, aby vyprosila niečo pre svoje deti, siroty, ale márne. Ťažký rok, hladný rok.

Vracala sa domov bez chleba. Nedošla, spadla na ceste. Odniesli ju hrobári.

A jej maličké dietky vypierajú sa pod strechou. Ich vychudnuté líčka umyli sa slzami, preto teraz ešte výraznejšie vidno ich žltú, napoly umrlčiu farbu, trčiace kostičky.

Svojimi vyplakanými očkami úpenlivo sa dívajú na cestu a volajú ako tie lastovičatá: „Mama, sme hladné!“

Samota

Smutne je osamelému slnku v nekonečných oblakoch. Len čo obráti k niektorej z hviezdíček, tá hneď hasne, stráca sa z pred jeho horúcej tváre. Len čo ta zaletí z tmavej noci do horúcich plameňov a ono v objatí pritúliť ju chce, hneď aj uniká s ťa jasný blesk, neďívajúc sa mu do tváre. A zo zlosti plápolajúc hrdé slnko plače rannou rosou.

Nemá s kým slovka prehodiť, ani s kým sa po oblohe poprechádzať...

Smutne je mu osamelému...

Z ukrajinskej literatúry

Ladové kvety

JURIJ ZAVHORODNIJ
Prídlhý deň Č.

(Úryvok z románu)

Severyn už dostatočne, keď berieme do úvahy jeho unavené nohy, zošuchal pravý chodník Chreščatyka. Ten vpravo je pre neho totiž len vtedy, keď sa konečne chce upokojiť a zastaviť sa vo svojom nezmyselnom prešľapovaní. Už sa naozaj dosť unavil a ešte viac unavil svoje nohy, ale ako ich neunavil, keď nimi nespočítateľnekrát zmeral Chreščatyk od schodov filharmónie až na koniec ulice oproti Besarabskej tržnici. Premárnil na to veľa času, až večerný súmrak sa nakoniec nielenže privliekol, ale už tu mal aj zhustnúť, aby sa nakoniec premenil na čiernu mŕkavu noc, ktorá by možno aj priniesla rovnováhu a pokoj do jeho unaveného tela a nepokojnej duše. Lenže žiadny súmrak to nemohol napraviť, lebo vôkol Severyna bolo až priveľa kriku, priveľa ľahostajných ľudí...

Za tých niekoľko dlhých hodín neustáleho chodenia ta a späť Severynovým chodníkom zostal chodník vpravo aj vtedy, keď ho meral opačným smerom, lebo dnes Severyn nemohol brať do úvahy akékoľvek pravidlá, upozornenia, dokonca ani tie zo školských lavíc, neskôr podopreté oveľa dôkladnejším univerzitným programom, ba dokonca aj vesmírne zákony o čase a priestore. Neakceptoval ani tie nespochybniteľné postuláty vesmírnych koncepcií, o ktorých sa nemôže dosiaľ dozvedieť dokonca ani široká verejnosť viac-menej vzdelaných súčasníkov, lebo dosť intenzívne sa iba prerokujú na stránkach odborných vydaní pre vybraných mudrcov, ku ktorým ťtiažostivo chce zaradiť aj seba, keď našiel trochu voľného času, aby pozornejšie prelistoval akademické vedecké zborníky. Lenže v tejto chvíli vonkoncom nemyslel na preskúmanie variant hypotéz o úzkej súčinnosti rôznych dimenzií toho istého priamočiareho času s tým istým reálnym časom, ale dostatočne spotovoreným okolitým priestorom. Jednoducho stačilo mu aj to, čomu nelen naslepo uveril zo školských lavíc, ale v živote získal dosť nezbytných dôkazov o tom, že všetko okolo je až príliš relatívne: ako v nekonečnom priestore veľkého Vesmíru, tak aj za pultom nejakej prefajčenej kaviarne. Preto relatívnym, čo sa týka účelnosti, bolo aj jeho dnešné premárnené blúdenie po tomto najkratšom kúsku ulice hlavného mesta, ktorú oddávna až po dnes ľudia nazývajú iba Chreščatykom a to aj napriek tomu, že rôzne cudzie vlády sa usilovali premenovať ho po svojom. Predtým všelijakí cudzinci dosť často prichádzali do tohto kraja a s dostatočnou vojenskou silou a nenásytnou chamtivosťou obohatiť sa alebo len tak sa do sýta najesť, na túto ulicu či iné ulice Večného mesta, ktoré jeho zakladatelia raz a navždy nazvali Kyjevom a to tak šikovne, že žiadni cudzinci vyše tisíc rokov sa neodvážili ani len raz ho premenovať, hoci podobné snahy zažilo veľa kyjevských ulíc, ba ešte aj dnes pre poštarov je jeden názov, pre ľudí - iný, dávnejší, obvyklý...

Takmer všetko na tomto bielom svede je relatívne čo sa týka našich predstáv o živote, je tu aj veľa neskutočného - definitívne sa o tom presvedčil Severyn, lebo nikto nikdy ani len pre seba nemohol

dokázať, že okolitý svet je bezvýhradne realitou bez použitia všelijakých „keby“, „za predpokladu“. Napríklad: koľko sa zrazu nahromadilo nejasností pri mimovoľnej zmienke o tom, že kdesi už reálne mal sa vytratiť večerný súmrak, aby v tomto časovom pásme doviest' do vedomia každej bytosti, že konečne sa skončil ďalší deň a to aj napriek tomu, aký dlhý by nebol alebo len sa pre niektorých zdal neprirodzene prídlhý či naopak príliš krátky, rýchlo pominuteľný ako záblesk... Dnes na tomto chodníku Severynovi bolo príťažké určiť a to aj s jeho vzdialenými úvahami o relativite času, hoci sa skôr prikláňal k myšlienke, že tento deň pre neho ubehol veľmi rýchlo, a to len preto, že ho premrhal mimo Zóny spolu so svojim čiernym smútkom, so svojim bezradným bóľom, s ploukou fľašou v zadnom vrecku...

Ale nie všetky dni sú schopné tak rýchlo ubehnúť, či vôbec uplynúť, zišlo zrazu na um Severynovi, keď nečakane sa obzrel za tým minulým, ktorého už tak dávno niet a mal by naňho dávno zabudnúť, len zriedka by sa mal vynárať z hlbín pamäti ako pradávna legenda, mýtus či babičkina rozprávka z pestrofarebného seriálu o poučných strašidlách pre malé deti; niekedy sa mu zdalo, že počas všetkých dní a nocí, počas všetkých zím a jarí, počas nekonečnej čriedy prežitých rokov neustále sa tiahne a nemôže sa dotiahnuť do svojho večerného súmraku jeden prídlhý (už smutne preslávený, čierny a podobne) jarný deň Č, ktorý sa tak náhle začal ešte kedysi dávno pred svitaním, jednoducho, uprostred aprílovej noci; ten istý deň, ktorému niet konca kraja, lebo vtedy sa spomalil chod času takmer k úplnému zastaveniu na kedysi voľných zemiach, ktoré sa teraz ocitli v Zóne ohradenej ostnatým drôtom - v tej Zóne, ktorá od prvého dňa svojho vzniku na zohyzennej zemi bola odsúdená existovať mimo reálneho času, možno len pre svojich tvorcov a tie osobitné mysliace bytosti, ktoré teraz sú so svojimi myšlienkami kdesi uprostred Večnosti. Stále sú ešte tam, alebo skôr živoria s časom uhasenou pamäťou o niekdajšej svojej ľahkovážnej húževnatosti, v zúfalom zápase o skrotenie vede nie celkom známych prírodných síl, ktoré sa neustále uhýňajú, vzpierajú sa, zanovito sa nechcú podrobiť ľuďom. A ľudia vo svojej slepej vzdorovitosti čoraz nástojčivejšie a za každú cenu chcú ich pokoriť...

Už ste pokorili...

...zastavil sa čas let, čakajúce ranné zore - až doteraz v Zóne prídlhý deň trvá nepretržite - akoby odišli na odpočinok odtiaľ kamsi Vesmíri Hodinári...

Koľkí Severynovi krajanovia boli nútene prejsť touto Zónou počas tohto prídlhého a nekonečného dňa „Č“ - bolo ich nespočetné množstvo: na začiatku odhodlaní bojovníci s ohňom, a hneď po nich a dokonca spolu s nimi obyčajní robotníci so špecifickými odbornými schopnosťami či dobrovoľníci-romantici a neskôr aj násilne zmobilizovaní na tento zápas obyčajní ľudia, ktorí nemali nijaký vzťah k tomu katastrofickému výbuchu? A koľko z nich sa už ocitlo v tej nepoznanej Večnosti? Ktovie koľko, kto ich spočítal menovite a kvôli čomu? Či kvôli pamiatke živým, či pre potreby mŕtvoľnej štatistiky, ktorá aj predtým prežila, aj v budúcnosti prežije najživšie demokratické útvary - aj demokratické, aj

Jurij Stepanovyč Zavhorodnij - súčasný ukrajinský básnik, prozaik a prekladateľ. Narodil sa 14. júla 1940 v dedine Semenivka, Krynyčanského rajonu, Dnipropetrovskej oblasti. Ukončil Dnipropetrovský inžiniersko-stavebný inštitút.

Svoje literárne diela začal publikovať ešte v roku 1958. Ale od roku 1969 až do roku 1989 sa literárne diela J. Zavhorodného nemohli publikovať na Ukrajinu kvôli realite, ktorú približoval čitateľom. Životnú záchranu nachádza v Lotyšsku a na krajnom severe Ruska. Na Ukrajinu sa vrátil v roku 1989. Začal pracovať na Správe výstavby Černobyľskej atómovej elektrárne.

Je autorom vyše desiatky básnických zbierok: Tečie piesok pomedzi prsty/1993/, Medzi večerajškom a zajtrajškom /1994/, Nevädne plameň sviece, Obzriet sa pred prahom, Pravda a viera a mnoho ďalších. Z prózy: Na rozhraní, Za čo? Idem proti seba. Z prekladov: z lotyšskej literatúry: básnická zbierka Knutsa Skujenijeksa Semiačka na snehu, 50 lotyšských básnikov v autorskej antológii Z lotyšského brehu, pre-

JURIJ ZAVHORODNIJ

klad knihy Janisa Petersa Rajmonds Pauls.

Je členom Národného zväzu spisovateľov Ukrajiny a Asociácie ukrajinských spisovateľov. Je nositeľom literárnej ceny P.Tyčyny, V. Sosiury, medzinárodnej ceny I. Košelivca. Bolo mu udelené vyznamenanie aj zo strany Lotyšskej republiky.

Prozaické dielo Prídlhý deň Č aj keď prináša spomienky, ktoré sú evokované autorovým pobytom v černo-byľskej zóne, predsa len odvtedy už ubehlo dosť veľa času, preto sa prozaik vzdialil od konkretizácie vtedajších udalostí a zahĺbil sa do úvah nad všeľudskými otázkami. Ide teda o umelecké zovšeobecnenie prežitého. Sú to vlastne vízie ubolenej pamäti básnika, ktoré sa usilujú vytvoriť obraz udalostí prostredníctvom osudov dvoch ľudí, ktorí sa z rôznych príčin ocitli v „zóne“. To všetko sa odohráva na pozadí jedného príliš dlhého dňa.

Prozaik Jurij Zavhorodnij búra tradičné literárne postupy a ponúka naozaj dielo so značnou dávkou postmodernizmu.

autoritatívne, aj zmiešané v rôznych porciách? Sevrynovi bolo trápne, že sa práve dal uniesť takmer mitingovými heslami, ktoré zobral čas, lenže práve dnes už vonkoncom si nevedel dať rady. Jednoducho, teraz mu bolo neznesiteľne bolestivo, lebo pre mnohých známych i neznámych, dokonca pre Sevrynových kolegov, na túto Zónu sa sústredila pozornosť celého sveta, ba aj posttrachom pre celý svet, a zostali dodnes celkom každodenným javom, dokonca pre niektorých vládnu živiteľkou s celkom slušným zárobkom, chlebom každodenným, ba aj s niečím k chlebu. Nebolo sa čo čudovať cudziemu človeku, keď prešiel ktorýkoľvek kontrolný prechod, ktoré vznikli na týchto cestách a zostali symbolmi spojenia Zóny s Veľkou Zemou...

A naozaj ničomu sa nebolo možné diviť, lebo hneď pri prvej návšteve hocijakého nováčika v tejto Zóne tak isto, ako aj niekde mimo nej, vychádza a zapadá slnko, tak isto pre svoje potešenie rastie tráva a stromy, bezstarostne žblnkajú lesné potôčiky, ba dokonca bociany ta, ako aj niekde inde vo svete, tak isto pyšne merali nádherné bariny, vyhľadávajúc tlsté žaby. Všetko je tam dnes až na zaplakanie obvyklé a známe, ako všade v našej krajine, no možno niekdajších polí, husto zarastených burinou, je oveľa viac, a medzi tými poliami - dedin a osád, ktoré sú navždy opustené ľuďmi, je tiež oveľa viac, a z tohto dôvodu, je aj viac lesnej zveri v húštinách, aj rýb v riekach a jazierkach a ešte všeličoho je tam o trochu viac než všade okolo po našej krajine, ale podstatné rozdiely s nejakou výnimočnosťou nováčik na prvý pohľad len ťažko zbadá. A že tráva tam rastie bujnnejšia, netreba sa čudovať, lebo o koľko menej trávu šliapu či kosia, tým pomalšie rastie a rozprávkový o vplyve zvýšenej radiácie na tú rastlinnú bujnnosť pre obyčajného obyvateľa už dávno nie sú zaujímavé. O to viac nezaujímavým je toto ohraničené hrdzavými pichľavými územím pre toho, kto z rôznych príčin musí odrobiť a celú zmenu svojich každodenných povinností. Len nejakí vedeckí fantasti a pseudovedeckí rojkovia, preskoč-novinári, ktorí nevedie ničím prekvapiť svojich čitateľov, nijako sa nemôžu zastaviť, nachádzajú tam neobvyklé mutácie rastlín, dokonca na vlastné oči videli nielen dvojhľavých jeleňov, ale aj dôkazy o činnosti bezohľadných mimozemšťanov z iných planét, z iných svetov, z iných časových a priestorových dimenzií. Nielen nachádzajú, ale celkom presvedčivo (podľa ich tvrdení) dokazujú nezavševňaným obyvateľom Zeme niečo z nie až tak veľmi ohromujúcich tajomstiev nedozerneho pre pozemšťanov Vesmíru. Najznámejším prekvapením je to, že uprostred Zóny začínajú ináč pôsobiť niektoré, zo školských lavíc známe, fyzikálne zákony, dokonca ináč tam beží čas. Nie je to príliš presvedčivé konštatovanie pre obyčajných pozemšťanov, ale nesporne uznávané v

úzkom kole svojich - „zasvätených“. Sevrynov k nim nepatrí, hoci dosť často musel sa s nimi nielen stretávať či podobávať, ale aj prevrátiť pohárík, keď prichádzali do Zóny so svojimi dômyselnými prístrojmi.

Zatiaľ, čo si spomenul na pohárík, zo zadného vrecka nohavíc vytiahol tú ploskú fľaštičku, niekoľkokrát pomaly z nej upil a potom bez akýchkoľvek úvah o tom, na akom úseku chodníka a v aký večerný čas sa skončilo jeho nezmyselné prešľapovanie, pobral sa ďalej...

Čas od času, dokonca bez poháríka, ale niekedy mu nič iné nezostávalo, len sa trochu odovzdať podobnému fantaziirovaniu tých „zasvätených“ - do skrytých tajomstiev Vesmíru, lebo žiadnymi získanými vedomosťami si nemohol vysvetliť nielen vlastné správanie v jednotlivých miestach Zóny, ale aj podivné skutky mnohých známych, ktorých medzi ľuďmi nazývajú jednoducho likvidátormi, hoci by sa zdžriavali dokonca celkom ďaleko - niekde mimo oficiálnych hraníc Zóny, v ktorej sa kedysi zblížili vďaka budúcim chorobám. Nielen od objavov tých „zasvätených“, rozmazaných na stránkach bulvárnych vydaní pre širokú čitateľskú verejnosť či na čestné slovo pri pohárikú odprisahaných tvrdení, dozvedal sa o náhlých anomáliách uprostred Zóny. Niekoľko ho to zmiatlo. Môže sa to zdať divným, ale dokonca za sviatočným stolom v peknej spoločnosti, kde vždy bolo veľa svojich, Sevrynov nikdy nezačínal rozhovor na podobnú tému, a keď niekto sa aj dotkol chimerných zvláštností, tiež nevstupoval do rozhovoru, iba sa trochu pousmial, skrývajúc smutný úšľabok pod svojimi hrdzavými prefajčenými fúzmi. Nevstupoval do tých múdrych rozhovorov nie preto, žeby nemal čo povedať, ale zo zásady, že len tak ľadabolo, ako sa to robí v podobných partiách, tárať o týchto divoch pri pohárikú alebo len tak, aby reč nestála, sa nehodí - načo zbytočne strácať čas, keď to aj tak k ničomu nevedie. Lenže ani nikdy neprekážal ostatným mlátiť prázdnu slamu.

Inú príčinu svojho mlčania - oveľa podstatnejšiu - Sevrynov nikdy neuvádzal, chránil si ju, aby ho kolegovia nestotožnili s tými fantazémami, hoci skutočne vysvetliť veľa z toho nedokázal ani on sám, aj keď bral do úvahy len oficiálne vedecké hypotézy, niekedy sa o to veľmi usiloval, preto čas od času jednoducho mlčky nazhromažďoval vo svojej pamäti všelijaké zázraky, prekvapenia, uvažujúc, že pustiť sa do toho potom, keď bude mať viac voľného času a viac dôkazov, keď sa tým budú zaoberať nie povrchní diletanty či nebudaj trochu serióznejší predstavitelia z netradičného pseudovedeckého prostredia, ale naozajstní odborníci.

„...pretrhla sa časová reťaz od naputia, už sú také krehké ohnivé ubole-

ných rokov, už niet z čoho poskladať úlomky času a k tomu ešte - už je neskoro, už sa zliali storočia do jedného, sť a vody čiernych riek, ktoré tečú do jedného bezbrehého mora...“

Hoci sa Sevrynov už dosť unavil, túlajúc sa celý deň vrávoravým Chreščatykom, ešte nebol pripravený zriecť sa nejakého vymysleného pre seba cieľa, neustále odháňal od seba myšlienky o tom, že daromne si zaumienil zrealizovať úlohy zo zoznamu neskutočných, z tých, ktorých realizácia sa celkom prieči prapodstate. Bolo by to naozaj nereálne, lebo mimo Zóny, dokonca s fľaštičkou v zadnom vrecku, nikdy sa nestrelol s podobnými zázrakmi...

Ale únava ukázala sa byť naozajstnou únavou. Konečne sa objavili jej výraznejšie príznaky, preto u Sevrynova, hoci dochádzalo k definitívnemu vyrádzneniu fľaštičky zo zadného vrecka, pomaličky sa začali objavovať triezvejšie úvahy o tom, že možno kdesi tu, len niekoľko kilometrov od zákernej „Zóny mimo času“, už začnú pôsobiť nejaké, hoci aj najjednoduchšie, pozitívne a dosiaľ už od pradávna poznané zákony Sveta, možno iba on nemôže či nechce vidieť o tom, čo sa už dávno malo udiť - dôjsť k úplnému súmraku na ulici, dokonca uprostred tohto mesta, a snáď sa už aj tak stalo, hľa, len on z akéhosi čudného dôvodu to dosiaľ nezbadal...

Ale Sevrynov už dávno by bol aj dopel ku zhode názorov so skutočným priebehom času, keby ho nebolo brzdiло tvrdohlavé podvedomie, ktoré to naozaj jednoducho v žiadnom prípade nechcelo akceptovať, a to aj vtedy, keď sa čoraz viac približuje skutočnosti, Sevrynov to jednoducho nemohol zbadáť, predsa na Kyjiv sa valila ďalšia noc podľa tu platných zákonov, ako vždy z východu, ale ešte je za mestom alebo v jeho blízkom okolí. Teda priblížila sa už do tých kútikov hlavného mesta, kde nedokázala načiahnuť svoju bezohľadnú zábavu sviatočnú ilumináciu z hlavných mestských ulíc a námestí, preto za humnami mala už vládnuť naozajstná noc, a nie neskorý večer, ale to sa vonkoncom nemohlo stať práve tu, na Chreščatyku, uprostred hlučného zhľuku azda všetkých ľudí hlavného mesta a ešte aj s ich rozkričanými hosťami zo všetkých kútov širokého sveta. Tu sa ešte nekončil dlhotrvajúci večer z ešte dlhšieho dňa, lebo hlavná zábava sa mala ešte len začať, preto všetky lákadlá veľkého Sviatku ešte len prídu. Hoci sú už blízko, takmer vedľa, ale nie pre Sevrynova, iba pre ten bezstarostný dav, ktorý zatiaľ obkolesoval zarmútenú postavu Sevrynova tlačenicou a táraním o večných meštiackych hodnotách, o ktorých nechcel vedieť, aj napriek tomu, že sa naňho lepili útržkami fráz o svojom maličkom „nič“, „azda“, „či“ a „kedysi“...

Zrejme, že pre všetok, už dostatočne

zaplnený, Chreščatyk, preto aj celkom zrelý na slávnostnú zábavu, sa dlho očakávaný prostými Kyjevčanmi Sviatok začne až vtedy, keď konečne nadídu ostatní vážení hostia, možno, že sa objaví aj čelní predstavitelia mesta alebo ešte váženejšie osoby zídu k obyčajnému ľudu zo samotného Vrchu, čo sa niekedy stávalo na podobných významných mestských podujatiach, keď niektorí šťastlivci po podaní rúk s takými vysokopostavenými osobami štátu celé týždne nemyli si pravú dľaň, aby nebudaj nezmyli z nej priateľský stisk toho Naj-naj, alebo niekoho dosť významného z Jeho najbližšieho prostredia. Podobný zázrak sa len sotva môže udiť teraz, lebo ten Naj-naj už niekoľko Sviatkov po sebe nevychádza z vládneho Vrchu, ktorého upätím práve prúdi čulým ľudským potokom Chreščatyk takmer tak isto ako za starých čias, keď medzi týmito, vtedy ešte strmými a zalesnenými divokými svahmi širokej rokliny pretekala rieka, neskôr riečka, potom tichý potok, neskôr tento potok či sám vyschol, či na pole ležiace úhorom sa zišli ľudia, z oboch brehov ho zasypali, aby mohli popri celej úľabine postaviť svoje murované vysoké kamenné domy a medzi nimi vydláždili prvú dlažbu, po ktorej klopali zvonivými kopytami ohnivé kone. Už dávno niet na Chreščatyku tej dlažby, ako niet ohnivých koní, a koniare, ktorých z neznámych príčin sa niekoľko zachovalo vo dvoroch na strmých úbočiach, dnes slúžia ako garáže, ale zväčša - na odkladanie nepotrebných vecí...

„...kniežací Vrch už pristal, už to nie je Vrch, lež súmravný smutný val...“

Kdesi orgán vzdychá unavene, plače, vzlyká, aj tak nevyplače žiaľ chimernej chorál...“

Pozdĺž celej ulice vrávorali obyčajní ľudia alebo prešľapovali na niektorom od detstva obľúbenom kúsku širokého chodníka. Pokojne čakali na začiatok dejstva. Zdalo sa, že pre nich aj samotné čakanie má byť príjemnou súčasťou scenára Sviatku, kolegiálne odsúhlaseného mestským zastupiteľstvom. A ten sa naozaj mohol začať len vtedy, keď konečne k vysokej tribúne prídu vysokí funkcionári, aby z jej výšky privítali všetkých so Sviatkom, alebo vtedy, keď trochu zmätení pomocníci vysokých funkcionárov konečne bez napovedy sami prídu na to, že treba oznámiť usporiadateľom tohtoročného Sviatku, už celkom unaveným prídlhým a nervóznym čakaním, o neobyčajnej ustarostenosti pohľadárov naliehavými štátnymi záležitosťami. Keď to príde, až vtedy zo všet-

kých estrádných pódii, postavených za tri predchádzajúce dni popri najznámejšej ulice našej krajiny, hromobitím zaerdžia a zaburávajú, penikajú celým telom až do kostí prudkým rytmom, najnovšie elektronické hudobné nástroje. Odpoveďou im zahrkocú spod kože a svalov ľudské kosti, akoby pritakávali tej šialenej hudbe, ktorá nimi prenikala... Žiaľ, že nepocítia túto triašku tí, ktorí sa budú mykať akoby mali zimmicu, ktorí budú predstierať, že všetci spoločne a hlasito spievajú, hoci vonkoncom nepočujú svoj hlasný spev, lebo oveľa hlasitejšie zavreštia, akoby ich na nože brali, najpopulárnejší speváci a speváčky...

Sevrynovi bolo čoraz horšie z vlastnej opustenosti na tom ľudnatom Sviatku hlavného mesta, najväčšmi z toho, že sa nestalo nič zvláštne za tie dlhé hodiny jeho bezprizorného, osamelého suchania svojimi do krajnosti unavenými nohami popri chodníkových vzoriek, ktoré práve v predvečer dnešného Sviatku skončila ukladať z farebných dlaždičiek na širokých chodníkoch z oboch strán hlavnej ulice nejedna stovka stavbárov...

K niekomu predsa len zavtáľ dlho očakávaný Sviatok, ale Sevrynov ho za taký nemohol pokladať, dokonca ani nezbadal bodaj jedného známeho na sviatočne hlučnej ulici hlavného mesta - iba neznáme nehybné zátylky postáv, hoci aj podobných na živých ľudí, neustále a zúfalo boli mu trňom v oku. Tie postavy sa pohybovali, hojdali sa, podskakovali na mieste, ale vonkoncom neoslovovali Sevrynova, akoby bol pre nich aj on obyčajným nehmotným priezračným preludom, tunajším fantómom... Keď sa Sevrynov obrátil po nasledujúcom priam trpitelskom dosiahnutí konca ulice, kráčal oproti tomu búrlivému ľudskému davu s tisícami natešených tvári, vzrušených predtuchou veľkého Sviatku, ale aj napriek tomu sa zo všetkých strán pred jeho očami knisali zasa tie isté nehybné zátylky. Od ich pestrej rozmanitosti sa mu v očiach mihotalo, práve preto sa zdali podobné jeden druhému, hoci boli medzi nimi, aké len chcete: chlpaté a holohlavé, prostovlasé a zakryté šatkami, s čapicami so štítkom alebo rozkošnými veľúrovými či slamenými klobúkmi, niektoré z nich boli ozdobené umelými kvetmi neznáme pôvodu a niektorí švihácky vykrútili široké striešky klobúkov na kovbojský spôsob. Zátylky, nič len zátylky, žiadny pohľad protiďučeho...

*Z ukrajiny vybral a preložil
IVAN JACKANIN*

Kresba: Hubert Čepiššák

Záverečný spev „milujme sa, my tohto sveta blázní...“
v nitrianskom Divadle Andreja Bagara

Fotoreportáž
z premiéry pôvodnej slovenskej opery

Šavol

v Kežmarku a Nitre
4. a 5. júla 2009

V Kultúre č. 11/2009 sme uverejnili libreto opery Šavol. Vďaka biskupskému úradu v Nitre, mestu Nitra a Nitrianskemu samosprávnemu kraju ako aj vďaka cirkevnému zboru evanjelickej cirkvi a. v. v Kežmarku sa v dňoch 4. a 5. júla v starobyľom artikulárnom kostole v Kežmarku a v nitrianskom Divadle Andreja Bagara uskutočnila premiéra tejto opery popredného hudobného skladateľa Víťazoslava Kubičku Šavol, ktorého libreto napísal Teodor Križka. Operu

uviedla Štátna filharmónia Košice pod vedením Júliusa Kleina v réžii Michala Babiaka. Dirigoval Adrián Kokoš. V jednotlivých postavách sa predstavili títo umelci: anjel krásy - Mária Schlosserová, diabol - Mária Eliášová, Šavol - Peter Cingel', Salome - Katarína Krčmárová, Ján - Matúš Tomko, Ananiáš/Júda - Ján Kapala, muž - Peter Ďurovec. Aby sme vám sprostredkovali atmosféru oboch predstavení, prinášame fotografickú reportáž.

Spoločná snímka po predpremiére opery Šavol v Artikulárnom kostole v Kežmarku. Hudobný skladateľ Víťazoslav Kubička (štvrtý sprava), Teodor Križka, autor libreta (tretí sprava), Adrián Kokoš, dirigent (prvý zľava), vedľa neho riaditeľ Štátnej filharmónie Košice Július Klein a Roman Porubän, evanjelický farár v Kežmarku.

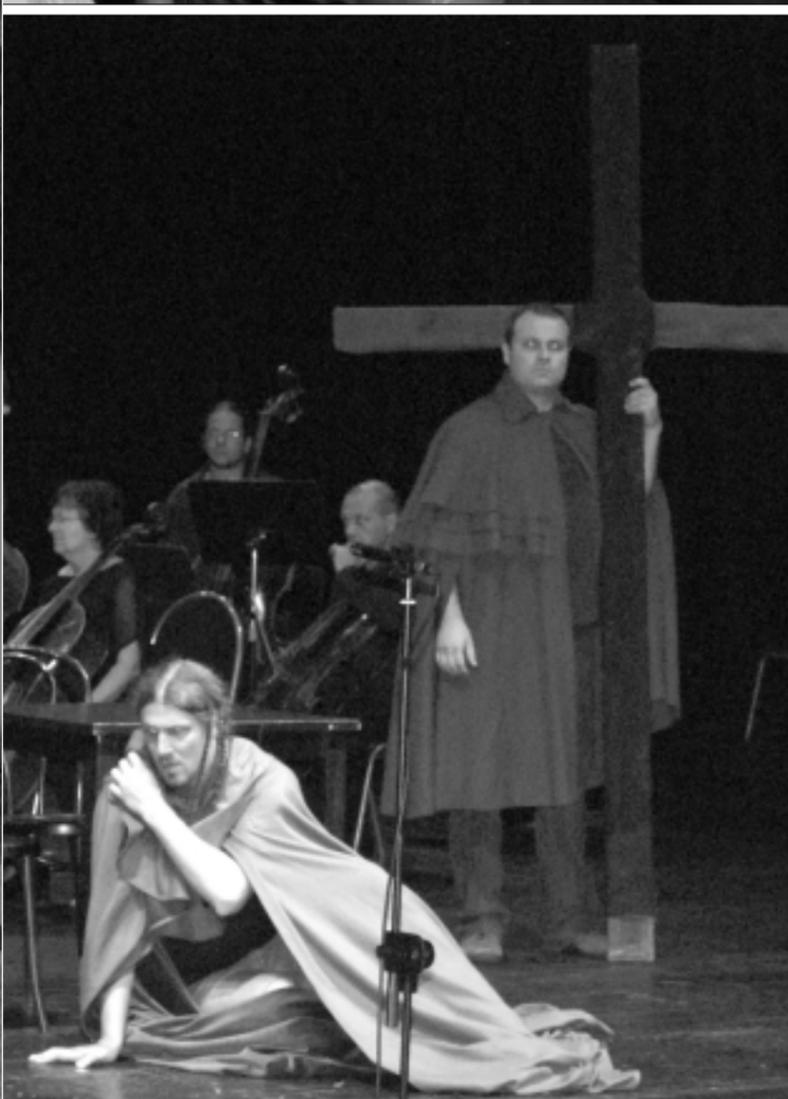
Uprostred snímky (zľava) Mária Eliášová - diabol, Mária Schlosserová - anjel krásy, Katarína Krčmárová - Salome, v pozadí Michal Babiak, režisér opery. Peter Cingel' - Šavol/Pavol (prvý sprava), vedľa Peter Ďurovec - muž. Na snímke dole sprava Matúš Tomko - Ján, Ján Kapala - Ananiáš/Júda

Mária Eliášová spieva áriu Diabla

Peter Cingel' - Šavol (Kežmarok)

Nepochybne každá „uzavretá kapitola životných osudov slovenského spisovateľa niesla v sebe pečať pohnutej doby. Tvorbu preveril čas. Spisovateľ P. H. Jurina nemohol väčšiu časť života tvoriť na Slovensku, na svojich Kysuciach, a predsa ho možno s určitou povážnosťou považovať za jedného z najväčších osobností Kysúc, a to nielen v oblasti literatúry či kultúry.“ (s. 12)

Takýmto výstižným spôsobom odznievajú úvodné slová personálnej monografie s názvom *Exulant, ktorý neodišiel*. Vydalo ju Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov v roku 2008 a jej autorom je Pavol Hrtusa Jurinu. Zmätku sa o jeho detstve a mladosti prežitej na Slovensku, konkrétne v rodných Kysuciach, z ktorých si do austrálskeho exilu odniesol to najkrajšie a zároveň aj najťažšie, čo ponúkal tento vrchársky svet. Boli to spomienky na život, ktorý prežil v hĺbkach nádhery kysuckého sveta, ale neraz aj tragiky každodenného života, keď „ťažko bolo vrchárom o pôste kázať, keď doslova neraz hladovali.“ (s. 58)

Z Holeštiakovej monografie doslova cítiť, ako sa stotožnil pri danej náročnej výskumnej práci s Jurinovým životným odkazom. Rozpráva o jeho rodine, univerzitnom štúdiu, profesionálnej dráhe, literárnych (básnických aj prozaických), prekladateľských a publicistických začiatkoch. Skúsenosti so životom v austrálskom exile opísal v druhej kapitole monografie. Poukázal na skutočnosť, ako sa Jurina dostal v roku 1948 cez Česko do Nemecka, kde zostal v zbernom utečeneckom tábore. Potom v tom istom roku odcestoval loďou do Austrálie, aby tam prežil zvyšok svojho života, hoci vždy túžil vrátiť sa na Slovensko, uzrieť rodné Kysuce, „zasa vkročiť na slobodnú rodnú zem.“ (s. 81) Pavol Hrtusa Jurina nezahľal ani v Austrálii. Svojou tvorbou či už pre časopis *Slovenský štít*, exilový štvrťročník *Most*, týždenník *Kanadský Slovák* a v mnohých ďalších potvrdzoval, „že na slovenský domov nezabudol.“ (s. 68)

Mnohí literárni kritici viackrát spomenuli dôležitosť Jurinového diela v exile. Pavol Holeš-

tiak poukázal najmä na Jána Okáľa, ktorý sa vyjadril v jednej z recenzií Jurinovej knihy *Jazva*, že „v slovenskej emigrácii žije a tvorí niekoľko vynikajúcich básnikov, ale po smrti J. C. Hronského zdalo sa, že ostal nám iba Peter Klas, realistický spisovateľ a o pokolenie mladší Pavol Hrtusa Jurina, ktorého možno označiť za prozaika.“ (s. 71)

Holeštiak v poslednej tretej kapitole svojej monografie napokon sumarizuje tzv. jeseň života Pavla Hrtusa Jurinu, uvádza korešpondenciu, literárne či publicistické práce z jeho posledných rokov. Jurinu nazval duchovným repatriantom (presidlencom) na Slovensko, a to najmä z toho dôvodu, že ako vrcholný zjav slovenskej lyrizovanej prózy, najmä z hľadiska štýlu a kompozície, sa viackrát vyjadril, že Austráľčan z neho nebude, aj keď tam žil štyridsaťšesť rokov. „Ako literár vykorený z rodnej zeme sa cítil osamotený. Domovom sa mu stali spomienky. Nikdy sa neodvážil vrátiť na Slovensko, dokonca už nikdy neopustil ani Austráliu.“ (s. 93) Urobil tak z toho dôvodu, že by už svoj vysnený obraz rodného kraja nikde nenašiel. Svet kopanic a lazov, drsný kysucký naturel, kysucké polia, vrchy či lúky. To bol obraz, na ktorý nechcel zabudnúť a vždy to zdôraznil vo všetkých svojich dielach. Bol otvoreným a priamočiarym človekom. Nedával si servítku pred ústa a nahlas povedal to, čo si myslel. Pavol Holeštiak túto skutočnosť zdôraznil výberom Jurinových slov z jeho diela *Návrat* na výšiny: „Vzdychne si človek nad krutým ľudským osudom, ktorý ho zahnal do sveta. No výhoda je v tom, že mne sa netreba báť, mňa nenapadnú svine niekde v húštine, ako by sa mohli stať Sadlekov. Mňa neberie diviak na ostré kly.

Ján Gallik

tiak poukázal najmä na Jána Okáľa, ktorý sa vyjadril v jednej z recenzií Jurinovej knihy *Jazva*, že „v slovenskej emigrácii žije a tvorí niekoľko vynikajúcich básnikov, ale po smrti J. C. Hronského zdalo sa, že ostal nám iba Peter Klas, realistický spisovateľ a o pokolenie mladší Pavol Hrtusa Jurina, ktorého možno označiť za prozaika.“ (s. 71)

Holeštiak v poslednej tretej kapitole svojej monografie napokon sumarizuje tzv. jeseň života Pavla Hrtusa Jurinu, uvádza korešpondenciu, literárne či publicistické práce z jeho posledných rokov. Jurinu nazval duchovným repatriantom (presidlencom) na Slovensko, a to najmä z toho dôvodu, že ako vrcholný zjav slovenskej lyrizovanej prózy, najmä z hľadiska štýlu a kompozície, sa viackrát vyjadril, že Austráľčan z neho nebude, aj keď tam žil štyridsaťšesť rokov. „Ako literár vykorený z rodnej zeme sa cítil osamotený. Domovom sa mu stali spomienky. Nikdy sa neodvážil vrátiť na Slovensko, dokonca už nikdy neopustil ani Austráliu.“ (s. 93) Urobil tak z toho dôvodu, že by už svoj vysnený obraz rodného kraja nikde nenašiel. Svet kopanic a lazov, drsný kysucký naturel, kysucké polia, vrchy či lúky. To bol obraz, na ktorý nechcel zabudnúť a vždy to zdôraznil vo všetkých svojich dielach. Bol otvoreným a priamočiarym človekom. Nedával si servítku pred ústa a nahlas povedal to, čo si myslel. Pavol Holeštiak túto skutočnosť zdôraznil výberom Jurinových slov z jeho diela *Návrat* na výšiny: „Vzdychne si človek nad krutým ľudským osudom, ktorý ho zahnal do sveta. No výhoda je v tom, že mne sa netreba báť, mňa nenapadnú svine niekde v húštine, ako by sa mohli stať Sadlekov. Mňa neberie diviak na ostré kly.

Vravím, že sa nebojím divých sviň? Vlastne, mal som priznať, že to boli svine, ktorých som sa bál a pred ktorými som si chcel zachrániť aspoň tú štipku života, preto som sa predieral v prvomájovú nedeľu cez tmú a húštinu kdesi za Ašom. Ale to boli inakšie svine, zo Stalinovho cárku...“

Autor v záverečných dvoch podkapitolách zhodnotil reálnu skutočnosť pôsobenia literárneho diela P. H. Jurinu v knihách a v periodikách a podrobne rozpracoval sociologický prieskum poznania osobností tohto významného kysuckého rodáka. Dospel k záveru, že po roku 1989 sa objavili síce mnohé ohlasy na život a dielo Pavla Hrtusa Jurinu, a to najmä prostredníctvom výskumu tzv. jurinológov (Peter Cabada, Peter Kubica, Jozef Marec, Pavol Holeštiak, Jozef M. Rydlo, Blažej Belák, Štefan Mudrik, Ladislav Paštrnák a iní), ale ateizačné trendy komunistického režimu vo veľkej miere ubrali na význame tejto osobnosti Kysúc v porovnaní s jeho rodákmi Petrom Jilemnickým a Rudolfom Jašíkom, ktorých tvorba vyhovovala účelom socialistického realizmu. Táto skutočnosť je citeľná najmä na základe sociologického prieskumu uskutočneného na vzorke 839 respondentov rozdelených do piatich skupín (krajanská komunita v Austrálii, USA, Kanade, západnej i stredovýchodnej Európe; spisovateľská obec; kultúrno-spoločenská odborná verejnosť; študenti vysokých a stredných škôl). A práve vysokoškooláci a stredoškooláci potvrdili v prieskume fakt, že o Jurinovi a jeho diele majú minimálne, resp. niektorí žiadne vedomosti. Aj kvôli uvedeným poznatkom, chce byť Holeštiakova monografia významným stavebným kameňom, prinášajúcim ucelený pohľad na život a tvorbu Pavla Hrtusa Jurinu. Pretože tvorba, „ktorá je charakteristická neúnavným hľadaním a nachádzaním tých koreňov, v ktorých tkvie fundament našej osobnosti, originality, národnej hrdosti, ale najmä kresťanskej viery a nevyčerateľnej mravnej sily“ (s. 106) má byť predstavená všetkým, ktorí si ctia a uznávajú nemiernu hodnotu našich historických a národných prameňov.

JÁN GALLIK

Ohromenie.

Užasnutie.

Tichnutie.

Tieto tri pocity som mal hierarchicky pri čítaní knihy Teodora Križku *Srdce Sifyfos*. A nechápal som, že tohto autora dnešná kritika tak môže obchádzať. Aj keď s bolesťou vieme, že v dnešnej slovenskej literatúre žiadna kritika nejestvuje (Paul Alexis vyslovil túto vetu v r. 1880 o francúzskej literatúre), hamadovsko-šutovcovské bľabotanie situáciu zatemňujú natoľko, že by ju neosvetlila ani miliónwattová žiarovka. Funkcia poznania vyslovenia pravdy ako axioma každej literatúry nejestvuje - vlastne jestvujú dve literatúry. Pravdaže, nie podľa úrovne autora, ale podľa jeho politickej orientácie. V jednej i druhej skupine sú autori významní i absolútne neznámi, v druhej rovnako. Tieto dve literatúry nielenže spolu nekomunikujú, ale sa vôbec nevnímajú, prípadne, sú aj také abnormalne prípady, že nenávisť a chrapúnsky útočia na niekoho z druhej skupiny, napr. na Milana Rúfusa pri jeho smrti. Bohorovnosť týchto trpaslíkov vyráža dych. Takáto situácia však vytvára falošné literárne vedomie, v ktorom niet triediaceho aspektu.

Križkova kniha ma od začiatku ohúrila a vzhľadom na to, čo som napísal v predošlom odseku, už takmer všetko chápem. Je to kniha, ku ktorej sa kritickí viťúzi z druhej strany barikády jednoducho nemohli vysloviť, stálo by ich to čas z naháňania peňazí a museli by si veľmi potrápiť mozgy.

Je to esejistická biografická napísaná absolútne úprimne, a preto krištáľovo (odpusťte mi tento ošuchaný prívlastok) čistá. V každom,

aj v tom najošemetnejšom - to jest politickom - význame. Rozprávačskou osou rozprávania je autorova cesta v duchovnom vývine, jeho cesta ku kresťanskému vnímaniu života v katolíckej verzii. Na najvyššej mysliteľskej úrovni. Na opačnom konci, ako čupia ružencové bábiky. Poďme však ku knihe.

Detstvo je venované matke, láske k matke. Odvážim sa tvrdiť, že nielen v slovenskej, ale v celej eu-

ropé, to je zrkadlo, do ktorého autor postupne s úžasom vstupuje, v ktorom vidí sám seba čoraz hlbšie i svet vokol seba. Ku kľúčovým situáciám a osobnostiam svojho života publikuje básne a čitateľ nevníma toto prerušenie iba ako ilustráciu.

K zámernému a podlému ignorovaniu básnikovej osobnosti veľa povedia aj citáty významných osobností slovenskej literatúry a

Knihy ako chrám

rópskej literatúre je málo takých rýdzich a vrúcnych stránok. Keď autor napíše ...mama zohrávala v živote aj rolu môjho anjela strážneho. Nikdy mi v ničom nebránila vopred, len v priebehu konania sprevádzala moje skutky chápatým komentárom, v ktorom nechýbal korektív. Kapitola končí slovami: Aj v tomto ju musím prirovnať k nebeskej Matke, lebo aj mojej mame prebodlo srdce mnoho mečov. Koľko ich bolo, ťažko zrátať. Často jedinou jej úľavou bolo, že porodila syna, ktorý sa stal básnikom. Žasnem nad jeho duchovnou cestou, ktorá nevedla k úzkoprsmému vyznávaníu náboženských formúl, ale k viere ako k základu existencie. Zrejme známa Origenova veta (Niet spásy mimo cirkvi) sa zrodila v čase, keď ešte nebola krutá skúsenosť dejín.

Na vnímavého chlapca sugestívne pôsobila príroda, druhé pohlavie, literatúra. O všetkom píše otvorene - príroda sa mu javí ako chrám plný zázrakov, ženy a dievčatá sú zahalené oparom rozprávkej krásy a literatúra, presnejšie

kultúry celkove. Plody nenávisťi zhniujú rýchlejšie, ako si ich zaslepení tvorcovia namýšľajú.

Moskva. Autor tu päť rokov študoval v čase, voči ktorému dnes naši ultrapravičiarci chrlia bezuzdnú nenávisť. Autor vykresľuje túto veľkú metropolu dejín a kultúry s láskou Slovana a čistého človeka, vníma aj tienisté dobové stránky, ale tie mu nebránia vidieť a obdivovať podstatu. Pre slovenskú literárnu históriu ostáva veľká otázka: Ako je možné, že práve v Moskve vyrástol jeden z našich najväčších katolíckych básnikov? Realita bezohľadne vyvracia paradox.

Celé dielo je predchnuté láskou k ruskej a sovietskej literatúre. Alexander Matuška mi kedysi povedal, že obdiv bez lásky je mŕtvý. Križka nerobí rozdiel medzi ruským a sovietskym, nesleduje tenúčku niť poplatného umenia, ale kontinuitu ozajstných veľkolepých a nespochybniteľných hodnôt. Pokusy vymazať čokoľvek z ľudskej kultúry mu pripadajú smiešne...

Portréty osobností sú plastické, neočakávané, ba priam objavné.

Dvaja naši veľkí básnici, Mihálik a Lajčiak, na ktorých sa vyliali tony špinavých slín, sa tu zjavujú celkom inak, ako sme ich mali vo vedomí a v pamäti, priam kontroverzne voči tradičnému poňatiu. Stroho povedané - odkrýva ich ľudskú veľkosť. Budúcnosť bez nenávisťi preoseje ich tragické úprimné omyly od ich podstaty.

Vzniká dojem, že autor prežíva svoju dobu v akomsi skleníku? Ab-

solútne nie. Pomenúva a pomenúva presne, až mrazivo presne. Napr. rozporuplná osobnosť Jána Čarnogurského, veľmi presná charakteristika Jožka Gerbóca, ktorý sa ku mne zachoval navlas tak, ako ho Križka opisuje - a vrcholom nie je opis zo zákulisia KDH a chytráckenie p. Mikloška, ale nasledovný prípad. Citujem doslova zo str.150:

So Žiakom som dovtedy nemal nijaký konflikt, pravda, ak nespočítam podivný zážitok ešte zo Sasinkovej ulice, keď mi bez ohľadovania zazvonil pri dverách a oznámil, že chce byť mojim priateľom. Nenamietal som, len som ho chcel upozorniť na holú pravdu, že priateľstvá nevznikajú z racionálnych rozhodnutí, ale spontánne, na základe spoločných hodnôt a zážitkov. Viac sa kandidát na priateľstvo u mňa doma neukázal. Prišiel iba dvakrát za mnou do redakcie spolu s Borisom Zalom s návrhom, aby som im dal potvrdenie pre Literárny fond, od ktorého chceli štipendium raz na pofidérny námet na knižku o objektívnych kritériách umenia, potom ešte po-

fidérnejší námet na spoločnú knižku o marxizme očistenom od leninizmu. Nič také som samozrejme neurobil a ani urobiť nemohol, lebo zaradiť do edičných plánov knihy bez toho, aby som videl čo i len úryvok, bolo nemysliteľné v čase, keď sme si chvalobohu mali z čoho vyberať. Až toho roku prišlo podivné telefonické pozvanie. Prišiel som na dohovorenu schôdzu do Štefánky. Bol teplý slnečný deň, preto sme sa usadili pod slnečník pred kaviarňou. Sedeli sme oproti sebe, ja chrbtom ku Grassalkovichovmu palácu. Keď čašník priniesol dve čaše vína, štrngli sme si na zdravie a Miloš Žiak bez okolov spustil vetu, ktorú by si určite každý zapamätal nadosmrť: Ak budeš v literatúre presadzovať Krista, zničíme Ťa! Nasledoval monológ, ako vrah Židia vymysleli Ježišovo učenie na porobenie pohanských národov, akí sú Slováci ožrani a darmožráci, iba mu celý život hádzu pod nohy polená a či vrah ešte Žilinu považujem za Slovensko. - K tomu len toľko: Dnes je Miloš Žiak významným obchodným činiteľom v záujme Izraela a Boris Zala europoslancem... Nech mi čitateľ odpustí, je mi z toho zle od žalúdka.

Nemôžem obísť Križkovu lásku k zvieratám. Posledná časť jeho knihy ma nabáda poprosiť ho, aby napísal knihu o zvieratách pre deti. Veď láska v jeho ponímaní nie je vyhradená ľuďom a tým menej stranickým súputníkom, ale všetkému živému i neživému, všetkému stvorenému.

Som šťastný, že je mojim priateľom.

JÁN LENČO

Nezamatové striedanie dynastií až po Moháč

Zmena režimu v Uhorsku po smrti posledného Arpádovca Ondreja III. (1265 - 1301) nebola v nijakom prípade "zamatová". Uchádzači o trón boli traja: český Václav, bavorský Otto a Karol Róbert (zvaný aj Charobert či Caroberto) z Anjou, čo je provincia na severozápade Francúzska. V dlhom boji o trón napokon v roku 1307 zvíťazil Karol Róbert (1288 - 1342), pravuk uhorského kráľa Štefana V. (ten vládol v rokoch 1270 - 1272), ale o upevnenie svojej moci musel naďalej bojovať s oligarchmi, ktorí ovládli severnú časť Uhorska, Slovensko. Najvýznamnejším bol "pán Váhu a Tatier" Matúš Čák Trenčiansky (1260 - 1321), ktorý od roku 1299 začal na svojom hrade v Trenčíne organizovať vlastný dvor s hodnosťami ako na kráľovskom dvore. Dvakrát bol pápežom, nadfyzickým Karolovi, exkomunikovaný, pričom Karol Róbert ho nikdy neporazil. Ďalším bol východoslovenský oligarcha Aba Omodej. Keď ho v septembri 1311 zabili košickí mešťania (Sasi), šiesti jeho synovia zazažovali Košičanov a očakávali, že Karol Róbert rozhodne v ich prospech, keďže ich otec "ako jeden z prvých prešiel už v roku 1304 do tábora prívržencov Karola Róberta. Kráľ však sledoval vlastné ciele a postavil sa na stranu mesta" (Miloš Jesenský, Pavol Matula, Po stopách templárov na Slovensku).

Omodejovci sa spojili s Matúšom Čákom a chystali odplatu. Keď Karol Róbert priťahal v apríli 1312 na východné Slovensko, narazil na spojenectvo Omodejovcov s Matúšom Čákom, a tak sa stiahol z Veľkého Šariša na Spiš do Levoče. Omodejovci s Čákom využili kráľov ústup a obkľúčili Košice. Posilnené kráľovo vojsko (spišskí Sasi mu poskytli jazdcov a pešiakov) sa však už pohlo pozdĺž horného toku Hornádu smerom k nim. Napriek tomu, že vojská Omodejovcov a Čáka (bez jeho osobnej prítomnosti) tvorili vcelku jednoliaty celok a spočiatku mali prevahu, a armáda Karola Róberta bola značne rôznorodá, keďže v nej bojovali oddiely vernej šľachty, oddiely spišských Sasov i košických mešťanov a križiakov. A práve križiaci v poslednej chvíli dorazili kráľovi na pomoc. Rozhodli tak bitku 15. 6. 1312, označovanú za "bitku pri Rozhanovciach", aj keď sa udiala "pri Košiciach". Išlo o "výborne vyzbrojený a vycvičený oddiel johanitov, pod ktorého zástavou" bojovali pravdepodobne "aj konvertovaní uhorskí templári", uvádzajú citovaní autori. Konvertovaní preto, že tesne predtým (2. 5. 1312) vydal pápež Klement bulu, podľa ktorej mali zakázaných templárov "pohltnúť" johaniti.

Traduje sa, že v tejto "od čias Tatárov najkrvavšej bitky", do ktorej sa podľa Zigmundika zapojilo okolo 10 000 ozbrojencov, zradil a prešiel od Čáka na stranu Karola Róberta zvolenský župan Magister Donč, ktorý bol najväčším podporovateľom rozvoja gotického staviteľského umenia na Slovensku. Zoznámil sa s ním počas svojej cesty do Avignonu, ktorú podnikol spoločne s Karolom Róbertom. Čoskoro - aj keď nie pričinením Magistra Donča - po požari sa začalo s výstavbou najvýznamnejšej gotickej pamiatky nielen Slovenska, ale azda celého Uhorska, košického Dómu sv. Alžbety.

Počas košicko-rozhanovskej bitky zanikli mnohé staré uhorské rody a tradície. Išlo najmä o rody podporujúce Matúša Čáka a predovšetkým Omodejovcov. "Po vymretí rodu Arpádovcov a po víťazstve Karola Róberta nad domácou šľachtou, na čele ktorej stál Marúš Čák, ... sa v Uhorsku začala prísnejšia latinizácia (poznámka: myslí sa na vytlačenie staroslovenčiny ako bohoslužobného jazyka latinčinou). Vo Viedenskom kódexe je symbolika nových pomerov. Dvojité kríž, pod ktorým vystupovala odbojná šľachta v boji, leží potupene na zemi" (Kardinál Korec, Gréckokatolícky kalendár 2008, s. 72). Ide o známy obraz bojov, na ktorom veje nad bojovým poľom víťazná vlajka štyroch pruhov a ľalií

Róberta z Anjou. "Mnohí z víťazov vtedy verili, že vlajka s dvokrížom sa na tomto území už nikdy neobjaví". Je tu však v knihe Po stopách templárov, aj iný výklad: "Vlajkonosič Karola Róberta padá mŕtvy k zemi a spolu s ním aj vlajka so znakom Uhorska" a potom, "po páde kráľovej vlajky bojoval kráľ pod vlajkou križiackych rytierov ďalej".

Pri oboch výkladoch je spoločné jedno: Francúz Karol Róbert zvíťazil nad spojenými uhorskými šľachticmi nie pod "uhorskou vlajkou", ale pod vlajkou s ľaliami a pruhmi. Symbol ľalie je anjouovským (francúzskym) symbolom, a ak to zároveň bola aj vlajka "križiackych rytierov", templári vznikli (a aj zanikli) práve vo Francúzsku. Pod ľaliami a pruhmi vládol Karol Róbert Uhorsku 35 rokov, ľalia zdobí aj najstarší kremnický dukát a dodnes sú ľalie a pruhy v erbe Košíc. O 442 rokov po Svätoplukovom dare dvojkríža Lotrinčanom neostalo teda Francúzsko nič dlžné Slovensku (vtedy Uhorsku): poskytlo mu erb s ľaliami.

Na strane kráľa proti dvojkrížu udatne bojovali aj rytieri Drugetovci. Za odmenu im kráľ Karol Róbert daroval celú zemplínsku a šarišskú stolicu, dedičstvo po Omodejovcoch. Títo a ďalší rytieri násilne krstili už pokrstených Slovákov, rusili byzantské chrámy a kláštory (monastieri). O tom, že história je plná paradoxov, ale má svoj zmysel pre pravdu a rovnováhu, treba dodať, že ide o ten istý rod, ktorý o 350 rokov neskoršie intenzívne napomáhal oživiť reformáciu oslabenú katolícku cirkev. Drugetovci - Ján a Juraj - napomáhali v roku 1646 vyhláseniu Užhorodskej únie, ktorá viedla k etablovaní sa gréckokatolíckej cirkvi. A tej symbolom je dokonca kríž - trojitý.

Vláda Karola Róberta a následne aj vláda jeho syna Ludovíta I. (1326 - 1382), patrí na druhej strane medzi obdobia najväčšieho rozmachu Slovenska v uhorských časoch, vrátane rozvoja mincovníctva a peňažnej reformy. "Kráľ Karol ... pozdvihol Uhorsko na jednu z najvýznamnejších európskych mocností" (Kto nám vládol, s. 55) a Ludovít "ako jediný z uhorských panovníkov ... si k menu vyslúžil prívlastok Veľký" (tamtiež, s. 57). Pri jeho návšteve Žiliny 7. 5. 1381 predložili mu žilinskí slovenskí mešťania sťažnosti a on im na základe toho vystavil Privilégiium (výsadu) pre žilinských Slovákov.

Rozvíjalo sa baníctvo, ktoré kráľ Karol I. povzbudzoval vyhlásením banskej slobody (1327). V rámci peňažnej reformy sa prešlo na dvojité menu: zlatú a striebornú; najprv (1325) sa začali raziť zlaté dukáty o váhe 3,55 gramov a rydzosti 23 a 3 karatu a v roku 1329 strieborné uhorské groše, ktorých sa vošlo do zlatého dukáta šesťnásť. Významnými strediskami baníctva, hutníctva a mincovníctva sa čoskoro stali stredoslovenské banské mestá Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec, Ľubietová a Hodruša na čele s Kremnicou. Málolokré mesto v celej strednej Európe malo v období stredoveku a novoveku taký ekonomický význam ako niekdajšie slobodné kráľovské banské a mincovné mesto Kremnica. 17. 11. 1328 začala sa v Kremnici a v Smolníku (kde vznikli mincové komory) razba mincí. Známe zlaté kremnické dukáty, ktoré boli viac ako štyri storočia nielen obživom pre habsburskú monarchiu, ale aj obchodným platidlom pre takmer celú Európu, sa razili od roku 1335.

Zlaté bane boli aj na Spiši, Gemeri a v Liptove. Od druhej polovice 13. do prvej polovice 14. storočia dosahovala tu produkcia zlata ročne priemerne 2 000 kilogramov, čo bolo 80 percent európskej

produkcie. Koncom 15. storočia z 1500 kíl zlata, ktoré sa vyprodukovalo v celom Uhorsku, 1244 kg pochádzalo zo stredoslovenských banských miest. V polovici 14. storočia sa predovšetkým v Banskej Štiavnici a na okolí ťažilo ročne okolo 10 000 kilogramov striebra, čo znamenalo druhú najväčšiu produkciu po Česku 20 000. V Nemecku sa ťažilo 7 000, v Sliezske 3 000, v ostatnej Európe 7 000 kilogramov.

Úroveň ťažby drahých kovov na Slovensku bola v 15. storočí taká vysoká, že v roku 1452 anglický kráľ Henrich VI. (1421 - 1471) a v roku 1488 aj ruský cár Ivan III. Vasilevič (1440 - 1505) požývali zručných baníkov a hutníkov, aby prispeli k rozvoju baníctva a hutníctva v ich krajinách. Henrich VI. žiadal takých odborníkov, ktorí by mali dobré znalosti v ťažbe a spracúvaní kovov. A Ivan III. žiadal od uhorského kráľa Mateja takých odborníkov, čo by vedeli nielen liať, ale aj strieľať z nich a dobýjať pevnosti, ale aj baníkov a hutníkov, ktorí vedú z rúd oddeľovať zlato a striebro. Prekážkou pre banskú činnosť bola spodná voda, s ktorej čerpaním pri stúpajúcou hĺbkou šácht boli čoraz väčšie ťažkosti.

A to je moment, keď na scénu dejin vstupuje "doyen" turzovského rodu, obyčajný levočský mešťan Ján Turzo (1437 - 1508), ktorý už v roku 1465 postavil veľkú hutu v Krakove, kde získaval striebro zo slovenskej rudy. 24. 4. 1457 uzavrel so všetkými siedmimi stredoslovenskými banskými mestami zmluvu, ktorou sa jeho spoločnosť zaviazala postaviť pre baníctvo týchto miest vodu čerpace a ťažné mechanizmy za šestinú vyťaženej rudy. Zmluvu potvrdil aj kráľ Matej Korvín a povolil spoločnosti stavať podobné mechanizmy aj v iných banských oblastiach Uhorska. Stavbou týchto mechanizmov poverila Turzova krakovská spoločnosť majstra Petra z Gdanska, ktorý mal stavať gáple a vratné kolesá, no úloha to bola nad jeho sily, a tak sa akcia skončila neúspešne.

Ján Turzo ako správny obchodník založil Turzovsko-fuggerovskú spoločnosť (v roku 1495 v Banskej Bystrici), ktorá okrem toho, že ovládla celý peňažný systém v Uhorsku, razila povestné zlaté kremnické dukáty (tzv. florény), peniaze, ktoré boli platné na území Uhorska až do roku 1730. Ján Turzo za ročný poplatok 14 000 zlatých získal od prenájomu Kremnickú komoru. Spoločníkmi Turzovcov sa stali Fuggerovci z bavorského Augsburgu. Ich spoločnosť "získala úplnú kontrolu nad ťažbou a obchodom s meďou. Uhorsko náležiskami medenej rudy na území dnešného Slovenska s centrom v okolí Banskej Bystrice sa stalo v tom čase najväčším producentom meďi v Európe" (Róbert Letz, Náčrt dejin Uhorska a Maďarska, Bratislava 1995). So svojimi spracovateľskými závodmi, organizáciou dopravy a obchodu, sieťou faktoríí bol najväčším a najmodernejším "kapitalistickým podnikom" v európskom baníctve, hutníctve a doprave. Spoločnosť mala svoje sklady a faktórie v Benátkach, Gdansku, Štetine, Norimbergu, Antverpách, Amsterdame, Lisabone a v Madride. Zisk tejto banskej spoločnosti v rokoch 1526 - 1539 dosiahol celkovo 1 297 192 zlatých a v rokoch 1541 - 1545 (už bez Turzovcov) 1 063 768 zlatých.

Úroveň baníctva a hutníctva na Slovensku bola dlhodobo vysoká. 8. 2. 1627 použili v Banskej Štiavnici v Hornej Biberštolni prvý raz na svete pušný prach na rozpájanie horniny, v 18. storočí sa tu rozvíjala banská veda. Sú to dátumy, okolo ktorých prebiehala tvrdá práca pod zemou, spracovanie rúd a obchodovanie po

celom kontinente, zisky podnikateľov a kupcov, ale i sociálne rozpory.

Keďže kráľ Ludovít sa dočkal iba troch dcér, zase po jeho smrti v Trnave v roku 1382 prišlo medzivládie. "Márnratník topiaci sa v dlžobách", Žigmund Luxemburský (1368 - 1437), ktorý okrem toho, že "mal vynikajúcu postavu... obľuboval žarty ... dopúšťal sa tisícok cudzoložstiev ... viac sľuboval, než splnil a často klamal" (Kto nám vládol, s. 61), založil trinásť spišských miest Poľsku. Na trón sa dostal ako manžel Ludovítovej dcéry Márie. V roku 1428 sa dlhoročná Žigmundova vojna proti husitom preniesla z Česka do Uhorska. Husiti k nám prenikli niekoľko ráz a ich "spanilé jazdy" neboli nič iné, ako rabovačky a drancovanie. Keď prehral s Turkom Bajazidom pri Nikopole 28. 9. 1396, stalo sa turecké nebezpečenstvo stálou hrozbou.

Žigmund sa tiež "zmohol iba na dcéru", takže po smrti ho vystriedal na dva roky (1438 - 1439) Habsburg Albrecht, čím Habsburgovci prvý - no ako vieme zďaleka nie posledný - raz zaujali uhorský trón. Albert sa často zdržiaval v Bratislave, kde sa na fašiangy roku 1439 "pošmykol na schodoch, spadol a zlomil si nohu, zle sa mu zrástla a odvtedy kríval". Keďže na vojenskej výprave proti Turkom ochorel na úplavicu, na nosidlách nadiktoval testament. Kráľovná bola v piatom mesiaci a tak "ak sa narodí syn, mal ako dedič trónu vyrastať a trvalo sa usadiť v Bratislave" (Kto nám vládol, s. 63 - 64). Ten sa aj 22. 2. 1440 narodil v Komárne a pokrstil ho ako Ladislava, no na svoje vládnutie si ešte musel počkať. "Predbehol ho" poľský kráľ Vladislav I. Jagelovský, za ktorého rozkvitla Levoča. Keď ten zahynul hrdinskou smrťou v bitke s Turkami pri Varne 10. 11. 1444, Ladislav bol ešte stále dieťaťom. Hroza Turkov sa priblížila, významne ovplyvnila naše dejiny až do roku 1683, teda na 239 rokov.

Potom Uhorsku nakrátko vládli siedmi kapitáni, na Slovensku Ján Jiska z Brandýsa (najatý kráľovnou - vdovou Alžbetou), Pohrnc z Svätého Mikuláša a Imrich Bebek, no keďže to nebolo dobré riešenie, snem v roku 1446 poveril správou krajiny najmocnejšieho z veľmožov Jána Huňadyho. Ten utrpel 16. až 18. 10. 1448 porážku od Turkov na Kosovom poli; jeho víťazstvo o osem rokov (22. 7. 1456) nad presilou pri Belehre (Huňady o necelý mesiac na to zomrel na mor) iba načas zažehňalo, ale neodstránilo turecké nebezpečenstvo úplne.

Konečne sa moci ujal Ladislav V., nazývaný Pohrobok, v roku 1453. Bol však zhýralý, "len čo vstal z postele, už ho ponúkajú gréckym lahodným vínom a sladkými orechami; ... na obed mu vždy predstrú aspoň trinásť druhov jedál a silné rakúske víno; počas obeda sa o kráľovu náladu starajú ... speváčky a tanečnice..." (Kto nám vládol, s. 69), a tak ho Pánboh k sebe povolal ako 18-ročného, takže snem opätovne kráľa volil a zvolil syna Jána Huňadyho, Mateja Korvína.

Za Matejovej vlády (v rokoch 1458 - 1490), v časoch neziacim hospodárstvom, keď strednú Európu ohrozovali Turci, dovedna 40 rokov českí husiti a po nich bratári, zavládla konsolidácia pomerov. Matej, často "úradujúci pod lípou v Bojniciach", potlačil posledné zvyšky bratříkov (1467), usporiadal štátne financie, keď nahradil starú poddanskú daň podľa usadlosti novou: 20 strieborných denárov od komína (to znamená od každej domácnosti na usadlosti). Spolu s daňami z miest, z tridsiatku (pohraničné clo), soľného a banského regálu a z razby mincí sa zvýšili príjmy uhorskej kráľovskej pokladnice až na 800-tisíc, v niektorých ro-

koch aj vyše milióna zlatých (bolo to na porovnanie viac ako v Anglicku a približne toľko ako vo vtedajšom pätnásťmiliónoch Francúzsku).

Turci práve počas vlády Mateja Korvína obsadili celý Balkán a keď v máji 1453 padol Konštantínopol, stal sa ako Istanbul hlavným mestom Osmanskej ríše. Turci rozvrátili Byzantskú ríšu a priblížili sa k strednej Európe: postupne si podmanili Srbsko (1454 - 1459), v roku 1463 Bosnu, v roku 1482 Hercegovinu. O dva roky Matej Korvín umrel a na tróne ho nanovo vystriedal dobrosrdečný a zbožný Jagelovec, tentoraz Vladislav II., už 18 rokov český kráľ. Počas jeho vládenia "z poverenia pápeža Leva X. organizovali vysokí cirkevní hodnostári v Uhorsku výpravu proti Turkom. Šľachta zo sebeckých dôvodov neprejavila väčší záujem", a tak začalo masové povolávanie "poddaných do križiackeho vojska. Velením veľkej, 50-tisícovej armády bol poverený sedmohradský zeman Juraj Dóža. Výprava však prerástla do sedliackeho protifeudálneho povstania, ktoré ... sa územia Slovenska dotklo len okrajovo". Koncom júla toto povstanie kruto potlačili Zápoľského oddiely, "v tomto prípade sa šľachta dokázala zjednotiť a povstanie kruto potlačila. Tak kruto, že uhorský snem musel zakázať ďalšie vraždenie" (Kto nám vládol, s. 73).

Zbedačovanie poddaných dosiahol vrchol po uhorskom sneme, ktorý zasadol 18. 10. 1514 v Budíne prijal ako trest viacero drakonických zákonov. Okrem iného poddaným zakázal voľné sťahovanie a nosenie zbrane, určil základné pracovné a daňové povinnosti a nariadil "večité pripútanie" poddaných k pôde - začalo sa nevoľníctvo (ktoré zrušil až v 18. storočí Jozef II.). Nevoľníctvo sa opieralo o Trojdielnu knihu obyčajového práva slávneho Uhorského kráľovstva a pripojených krajín, známe pod skráteným názvom Tripartitum od Štefana Verbóciho (1458 - 1541), ktoré prijal a schválil snem. V uhorskej súdnej praxi sa používalo až do konca feudalizmu.

"Obštipkavanie" mincových peňazí zo strany Turzovcov a Fuggerovcov viedlo k banickému povstaniu. Vypuklo 19. 5. 1525 v Banskej Bystrici a v okolí po tom, ako začiatkom roku 1525 Konrád Cordátusa a Jána Creuzlingusa, ktorí šírili reformné myšlienky, uväznili v Budíne a banícku úradníka a baníci z Kremnice a Banskej Štiavnice poslali arcibiskupovi žiadosť o ich prepustenie. Bol to jeden z prvých krokov k banickej vzbure - povstaniu, ktoré vyvrcholilo v roku 1526 v Banskej Bystrici. Palatín Štefan Verbóci bol presvedčený, že k vzbure baníkov prispeli aj luteránski kazatelia a o necelý rok, 13. 4. 1526 súd v Banskej Bystrici pod jeho vedením odsúdil niekoľkých vodcov banického povstania na trest smrti a konfiškáciu majetku.

Vladislavov syn Ludovít II. sa dostal na trón ako desaťročný (1526), no jeho energická a pekná manželka Mária Habsburská, ho primála k tomu, aby sa rázne ujal vládkarských povinností. A potom sa odohrala osudová bitka pri Moháči. V júni 1526 sa sultánova obrovská armáda dala na pochod proti Uhorsku. Kráľ bol tej mienk, že sa má vzhopit' celá krajina, hoci mu poslušnosť prejavilo málo pánov a on nemal peniaze, no veľmoži ich mali plné vrecká, ale kráľovi nedali nič. Rozhodujúca bitka sa odohrala niekoľko mestečka Moháč na rovine ako dľaň. Turecké vojsko predstavovalo približne 100-tisíc mužov, Ludovít II. zhromaždil sotva 30-tisíc vojakov. K nastávajúcu bojisku sa blížili aj oddiely Jána Zápoľského, vojsko z Chorvátska a posily z Čiech. Do boja však nezasiahli. 29. 8. 1526 sa rozhodlo o všetkom. Uhorské vojsko utrpelo zdrvivú porážku. Kráľ sa na úteku utopil v močiaroch potoka Csele. Uhorsko, kde sa práve začínal novovek, zostalo napospas Turkom.

MARIÁN TKÁČ

KULTÚRA

dvojtyždenník závislý od etiky
Vydáva Factum bonum, spol. s r. o. - Adresa
vydavateľstva a redakcie: Sološnícká 41,
841 04 Bratislava. Tel./fax: 02/654 12 388.

Redakčná rada: *Július Binder* (predseda), *Anton Hlinka*, *Richard Marsina*, *Tibor Kovalik* (Kanada), *Vladimír Kubovčík*. - Šéfredaktor: *Teodor Križka*. - Cena jedného čísla je 1,00 € - Stánkový predaj: Mediaprint-Kapa, Pressegrasso, a. s. Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače,

Námestie slobody 27, 810 05 Bratislava 15, e-mail zahraničného predplatného: zahranicna.tlac@slposta.sk - Telefonické predplatné: 02/54418102 alebo 02/54418091 - Registračné číslo EV 757/08. - Nevyžiadané rukopisy nevraciam. E-mail: redakcia@kultura-fb.sk - www.kultura-fb.sk - Tento ročník vychádza s príspevkom Ministerstva kultúry SR - ISSN 1335-3470 (tlačné vydanie) ISSN 1336-2992 (online)

V č. 4/08 Evanjelického posla spod Tatiar sa ohradil evanjelický farár Ján Lahký proti článku v SNN: „V čísle 18/08 ste na 8. strane v článku E. Vontorčíka Porážka Turkov pod Viedňou pred 325 rokmi uverejnili hrubo zavádzajúcu dezinformáciu, ktorá sa urážli-vo dotkla môjho evanjelického i matičarskeho povedomia... Z inkriminovaného článku citujem: '... „Jeho (Tököliho, pozn. autora) stúpenci v Prešove trpeli aj zaňho a v roku 1687 dvadsať mešťanov bolo obvinených, že sa zaplietlo do politického komplotu s Tököliho manželkou Zrinskou a bolo popravených. Táto odplata vlastizradcom vošla do dejín ako tzv. prešovské jatky generála Caraffu.' V článku sa ďalej v danej situácii hovorí o „genialite“ protireformačného biskupa Selepčeniho, ktorý je vraj málo docenený a stačilo by, ak by jeho postava vošla do vedomia mladých generácií.'“ Redakcia SNN sa ospravedlnila za „nešťastnú formuláciu“ a tým vec akoby uzavrela. Pretože autor inkriminovaného článku Emil Vontorčík je spolupracovníkom našej redakcie a redakcia SNN doteraz neuvěřila jeho stanovisko, prinášame ho v našom dvojtýždenníku, aby sme učinili zadosť demokratickým zásadám a našej predstave o redakčnej praxi.

Súhlasim s redakciou SNN, že išlo o nešťastnú formuláciu, lebo by sa bolo lepšie hodilo uviesť formuláciu, že krutý trest bol predstaviteľom cisárskej moci vymeraný uvedeným mešťanom za zmysle vtedajších zákonov ako za vlastizradu. Nakoniec, keby bol vtedy Istanbul vydal Viedni Tököliho, asi by to s ním nedopadlo dobre, preto sa vydaniu všemožne bránil - tak ako všetci „bojovníci za slobodu“ počnúc Š. Bočkajom až po Františka II. Rákociho. Pravda, dnes by som ešte precíznejšie formuloval svoje vety a nehovoril by som vôbec o tzv. prešovských jatkách.

Isteže, každý článok popularizujúci históriu prelomových dejinných udalostí nie je vedeckou štúdiou, aj keď sa musí opierať o solídne vedomosti z historiografie. Každý článok, každá výpoveď písomne fixovaná v našom kultúrnom prostredí sa hodnotí ako celok a nemožno z kontextu vytrhnúť jednu vetu a podľa nej hodnotiť všetko. Mój článok Porážka Turkov pod Viedňou pred 325 rokmi je zameraný na bitku pri Viedni roku 1683, ktorá mala zásadný význam pre ďalší európsky vývoj, najmä štátov a národov v stredoeurópskom priestore a na Balkáne. Je oslavou hrdinských obrancov Viedne i všetkých tých, čo pomohli k víťazstvu nad osmanskými nájazdníkmi a ich vazalmi a spojencami.

S armádou veľkého vezira Kara Mustafu tiahli proti Viedni aj Tököliho kuruci. Slovo „kuruc“, ako som sa dočítal, je odvodené z tureckého kuruts - rebel, povstalec. Kvôli objektívnemu zneniu lexikonu Encyklopédia Britannica: „...Vodca uhorských kalvínov, Imrich Tököli, naliehal na tureckého veľkého vezira Kara Mustafu, aby napadol habsburské hlavné mesto. S tichou podporou uhorskej armády 150 000 Turkov obľahlo Viedeň. Obľiehatelom sa podarilo zmocniť vonkajších opevnení a začali s podkopávaním tunelov k vnútorným múrom. Panovník opustil Viedeň. Pápež Innocent XI. sa neúspešne pokúšal primäť francúzskeho panovníka Ľudovíta XIV. k tomu, aby pomohol Leopoldovi proti Turkom. Potom sa obrátil s výzvou na Poľsko, podporiac ju veľkou finančnou čiastkou. Hoci toto istého roku už Sobieski s panovníkom uzatvorili spojenectvo voči Turkom, Sobieski bol zdržanlivý, pokým pápež nepresvedčil Karola Lotrinského pripojiť sa k spojenej armáde spolu s elektormi saskými a bavorskými a s 30 nemeckými princami. Táto 80-tisícová armáda

sa zoradila na vrchole kopcov nad Viedňou (Leopoldberg a Kahlenberg, pozn. prekl.) a ráno 12. septembra lotrinského a sobieskeho sily zaútočili na Turkov. V tomto čase Turci už dosiahli vážne prelomy v obrane mesta a všeobecne sa usudzuje, že boli oveľa bližšie k ovládnutiu Viedne než r. 1529.

Bitka zúrila 15 hodín, než tureckí nájazdníci boli vytlačení zo svojich zákopov. Červený stan Veľkého vezira bol zhodený, ale jemu sa podarilo zachrániť, zatiaľ čo tisíce členov jeho bezhlavo utekajúcej armády bolo zmasakrovaných alebo vzatých do zajatia. Podľa zachovaných správ, príslušníkom víťazných armád a Viedenčanom trvalo celý týždeň, pokým skompletizovali koristi, ktorú Turci zanechali vo svojom tábore.“

Porážka osmanskej armády pri Viedni a zastavenie expanzie Osmanskej ríše ako aj islamu do Európy je kladným činom, za taký je považovaný všeobecne z hľadiska európskeho civilizačného vývoja. Hrdinská obrana Viedne, na úspechu ktorej sa podieľali aj predstavitelia českého a slovenského národa (Zdeněk Kašpar Kaplíř zo Sulevíc, Juraj Selepčeni-Pohronec), a najmä víťazstvo Habsburgovcov s pomocou poľských a nemeckých vojsk odstránili najväčšie činitele, ktoré oslabovali ríšu a umožnili Habsburskému mocnárstvu stať sa európskou veľmocou. V tomto prostredí začalo profitovať aj Slovensko, ak vezmeme do úvahy opätovný rozvoj banských miest a s tým súvisiaci rozvoj vedy a školstva, napr. vznik technického stredného a vysokého školstva v Banskej Štiavnici. Ústup Osmanov a koniec stavovských povstaní umožnil rozvoj vedy a vzdelanosti na Trnavskej univerzite, a preto vo vtedajšom trnavsko-bratislavskom kultúrnom prostredí sa vytvorili podmienky aj pre štandardizáciu spisovného jazyka Slovákov a rozvoj slovenskej kultúry.

Z tohto hľadiska zvykneme posudzovať aj jednotlivé historické udalosti daného časového úseku, a tak som to urobil aj ja vo svojom článku. O Prešove a tzv. prešovskej jatke som nemusel vonkoncom písať a že som túto smutnú udalosť spomenul, tak len preto, že bola príkladom tragických dôsledkov vývoja historických udalostí a mocenských ambícií jednotlivcov.

Aj víťaz spod Viedne Ján III. Sobieski pri svojom návrate do Poľska sa v liste svojej Marišenke zo 6. decembra 1683 spod Prešova sťažuje na nepriateľský postoj stúpencov Tököliho. Zaostalé trény s ranenými napádali a ranených a ich doprovod kruto povražďili, ako píše, a ich správanie považuje za horšie od tureckého. Napriek tomu mesto ušetril. V tejto súvislosti (ako to vyplýva aj z kontextu) za odsúdeniahodnú postavu považujem Tököliho, na ktorého doplatili aj obeť Caraffovho súdu v Prešove. Neboli jediní na Slovensku. Mučeníckou smrťou zomrelo v tomto období aj 22 katolíckych kňazov a rehoľníkov. (J. Koprda - M. Lacko).

Samé pomenovanie „prešovské jatky“ považujem za neadekvátne a nemohlo sa zrodiť v mysli objektívneho historika. Týmto slovným spojením dal literát neznaľý podrobnej histórie daného obdobia emocionálny náboj pome-

novaniu a tým aj do určitejšej miery celému obdobiu.

Dobre, ale veď obdobie viedenskej porážky Osmanov a ich spojencov, ako aj následných opatrení cisára, charakterizujú aj iné, nie menej významné, resp. nie menej tragické udalosti. Aby som aspoň trochu komplexnejšie priblížil atmosféru doby a strádanie obyvateľ-

stva, poukážem na osudy vtedy hádam najvýznamnejšieho správneho a univerzitného mesta Horného Uhorska - Trnavy.

Mesto Trnava v snahe uchrániť sa pred zničením otvorilo brány a prijalo Tököliho, „panovníka Horného Uhorska“. „Dňa 1. augusta 1683 prišli do Trnavy štyria emisári Tököliho so sto hajdúchmi, vyčistili priestor pre príchod Tököliho, vybrali dar poklony 3 000 zlatých, prevzali benediktínsky a pavlínsky kostol, vystaňovali z Trnavy jezuitov a vymenovali novú mestskú radu.“ Ako ďalej píše vo svojej štúdiu „Tragické leto 1683 v Trnave“ najlepší znalec dejín tohto mesta prof. Jozef Šimončíč, 7. augusta okolo jednej popoludní vstúpil do mesta aj sám Tököli so sprievodom a nový kapitán mesta Štefan Récsy mu v purpurovom mešci odovzdal kľúče od mestských brán. Na druhý deň, keď Tököli po bohoslužbách vyšiel so sprievodom Hornou bránou z mesta, začali horieť stodoly. Nato vypukol požiar na viacerých miestach mesta a všetko sa ocitlo v plameňoch. Mešťania i obyvateľstvo z okolia, ktoré sa tu zišlo, nemohlo sa dostať von za hradby, lebo medzitým zatvorili aj Hornú bránu a kľúče od ostatných mal so sebou Tököli. V ohni našlo svoju smrť okolo 4 000 ľudí, mesto zostalo vyhorené ako nikdy predtým... (Šimončíč, J.: Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia. Trnava: B-print, 1998. 419 s.)

Treba ešte dodať, že za vernosť Tökölimu dostala Trnava od neho ešte jedno „poďakovanie“, keď jeho jednotky po porážke Osmanov pri Viedni ešte raz vtrhli do mesta 25. septembra a vyrabovali všetko, čo ešte mohli nájsť, dokonca aj v kryptách a v bohostánkoch kostolov. Zutekali na zvesť, že sa blíži cisárske vojsko. Nebyť toho, že cisár Leopold bral do úvahy význam mesta v Hornom Uhorsku a udelil v januári nasledujúceho roku 1684 mestu všeobecnú amnestiu, mohla Trnava ako mesto aj úplne zaniknúť ako mnohé iné mestá po podobných katastrofách.

Keď teda porovnáme tragédiu prešovských mešťanov s tragédiou šesťtisícového obyvateľstva mesta Trnavy, aký prívlastok použiť pre túto tragédiu? Nakoniec, z historického hľadiska je komplot niektorých prešovských mešťanov potvrdený (Údaje v denníku kuruckého dôstojníka Mukačevského hradu Žigmunda Dobayho, pozri Kónya, Peter: Prešovský krvavý súd z r. 1687. In: Acta Collegii Evangelici Prešovensis VIII, 2001, s. 110). Ale nie o to tu ide, lež o skutočnosť, že slovo „vlastizradcov“ bolo vhodnejšie dať do úvodzoviek, aby sa jednoznačne zvýraznilo vtedajšie dobové oficiálne hodnotenie ich aktivít.

Pravda, na druhej strane nemožno na citate vytrhnúť z kontextu posudzovať mój článok ako celok a jeho za-

meranie, ktoré je celkom iné a ktorého zmysel je každému zrejmý. Nejde totiž o historickú štúdiu, ale o populárny článok k jubileu pamätnej udalosti v našej pohnutej histórii. Pripomínam však, že trvám na svojom stanovisku vo vzťahu k Tökölimu ako aj vo vzťahu k Selepčeni-Pohronecovi. Musíme mať totiž

na pamäti nielen obeť náboženského a nábožensko-politického násillia v Košiciach a v Prešove, resp. v celom Hornom Uhorsku, ale aj tisíce a desaťtisíce nevinných obetí a vyľudnených častí našej krajiny spôsobených Tököliho vojskami a neskôr tatárskymi plieniteľmi, ktorých Kara Mustafa poskytol na pomoc Tökölimu. Keby Selepčeni nebol urobil nič viac v priebehu svojej štátnickej a diplomatickej kariéry, iba to, že zásadným spôsobom materiálne a finančne ovplyvnil obranu Viedne a spolu s pápežom Innocentom XI. prispel k utvoreniu protitureckej aliancie a spojenctva s Poľskom, zaslúži si nehynúcu pamiatku v dejinách stredoeurópskych a balkánskych národov.

Nepopieram, že ako na Tököliho, tak aj na Pohronca sú rozdielne názory. Nepoznám ani jednu kladnú historickú osobnosť, ktorá by nemala aj záporné stránky svojej povahy a činnosti. Je úlohou historiografie posudzovať a zhodnotiť ju a je úlohou publicistiky využiť aspoň historické výročia k tomu, aby sa obrátila pozornosť na tieto postavy, ktoré posúvali spoločenský progres alebo mu bránili.

A netýka sa to len štátnických a vojvodcovských či diplomatických osobností, ale aj náboženských reformátorov. Veď napríklad pokiaľ ide o Kalvína, zakladateľa nového smeru kresťanského vierovyznania, poznáme aj podstatne odlišné hodnotenie jeho osobnosti, než majú jeho stúpenci, známe z knihy Svedomie proti násilliu: Castellio zápas s Kalvínom (Ein Gewissen gegen Calvin) z r. 1936. Autorom je veľký spisovateľ S. Zweig z nášho stredoeurópskeho priestoru. Podobne pri príležitosti 500. výročia reformácie v Nemecku vydali sami Nemci množstvo publikácií, hodnotiacich Luthera ako osobnosť i ako reformátora a tiež i politika (pozri napr.: Martin Luther. Reformator - Ketzer - Nationalheld? Wilhelm Goldmann Verlag). Nie som náboženský historik a tieto príklady uvádzam len preto, že jedna a tá istá osoba sa posudzuje nielen z hľadiska jej stúpencov, ale aj z iných hľadísk a že takýto proces je zákonitý a je podstatnou črtou demokratickej spoločnosti.

Nerád by som, aby čitatelia posudzovali mój článok len podľa vytrhnutého úryvku, preto odkazujem na oveľa podrobnejšie spracované problematiku bitky pri Viedni v r. 1683 v obľahlejšom článku v Kultúre. Mne ako publicistovi, ktorému brat padol v Povstaní a ďalšia osoba zo širokého príbuzenstva na oboch stranách slovensko-poľských hraníc bola zavraždená v Katynskom lese, sa ťažko hľadá rovnaký meter na udalosti pred niekoľkými storočiami, keď som bol počas svojho života svedkom brutálnych vrážd katolíckych i evanjelických duchovných v nacistickom Nemecku, keď naša generácia pozná z autentických zá-

žitkov našich otcov zajatých v prvej svetovej vojne mučenie a vyvraždenie pravoslávneho duchovenstva v boľševickom Rusku, keď pamätáme početné vraždy a prenasledovanie katolíckych kňazov cez Povstanie, počas „národnej a demokratickej revolúcie“ po vojne i po „víťaznom februári“. Ba v živej pamäti nám zostali tie brutálne kriminálne činy, pri ktorých prišli o život katolícki kňazi dokonca v druhej polovici 80. rokov, ktoré dodnes ešte nikto ani poriadne nevyšetřil a neobjasnil napriek tomu, že od novembra '89 uplynula dlhá doba.

Pokiaľ ide o členstvo v Matici slovenskej, rád by som poznamenal, že aj ja som až dvakrát stál pri jej oživotvorení v Nitre, a to v r. 1968 spolu s Dr. Haľamom a lekárom a spisovateľom Pavlom Straussom ako aj r. 1990. Patrím k tým, ktorí sa nevedia zmieriť s osklbaním tejto spolkovéj inštitúcie príslušníkmi vlastného národa. I to by si zaslúžilo pozornosť jej členstva. Ako chceme hájiť zásady spravodlivosti spred 325 rokov, keď neobhájime práva výsostne národnej spolkovéj inštitúcie v súčasnom demokratickom prostredí, keď správu vecí máme vo svojich rukách?

A celkom na záver sa opäť vraciam k titulu tohto článku. Žiadna historická „pravda“ nie je čierno-biela, pretože každý spoločenský jav je výsledkom zložitého pôsobenia neraz rôznorodých spoločenských síl a ľudského snaženia. Podotýkam, že v celom článku neboli pertraktované náboženské záležitosti, okrem citátu z lexikónu Encyklopédia Britannica. Ak niekto so mnou nesúhlasí, nemôže na tomto základe odo mňa a mne podobných na Slovensku a v okolitých krajinách, ktorých historici (až na malé výnimky) sa zhodujú s mojim hodnotením daného obdobia, aby som bez výhrad akceptoval iný názor. Našťastie, konečne sa aj medzi slovenskou inteligenciou nájdu takí, ktorí sú schopní preklenúť všetky názorové i konfesijné priehradky a posudzovať novovké dejiny Slovenska komplexne, ignorujúc podsúvanú maďarskú i komunisticke mýty, žiaľbohu, neraz drukované pracovníkmi SAV. Preto by som rád zacitoval z knihy J. Handžarika Maďarské blúznenie, s. 88: „Maďarská šľachta, sídliaca v Sedmohradsku a na Slovensku, pod rôznymi náboženskými a politickými zámienkami veľmi ochotne plnila túto svoju úlohu lokajov a janičiarov Osmanskej ríše a za jedno storočie viedla na území Slovenska päť partizánskych vojen v službách Turecka - slovenskí historici ich farizejski nazývajú stavovskými či protihabsburskými „povstaniami“ a maďarskí ešte farizejskejšie „bojmi za slobodu“... Všetky štartovali z Turkami okupovaného Sedmohradska, ale ani jedno nebolo namierené proti tureckej okupácii Sedmohradska či etnického Maďarska - budínskeho vilajetu. Naopak, všetky smerovali na neokupované Slovensko, kde si maďarská šľachta mohla ponechať všetky svoje majetky... a aj svoje enormné výsady.“

Žiaľbohu, za pol storočia nám štátostrana nanútila veľmi jednoduché ideologické šablóny na hodnotenie historických javov a mnohí domáci historici nie sú schopní ani po dvadsiatich rokoch od novembra 1989 prekročiť svoj Rubikon. Na druhej strane, ak mój článok zaujme aj pozornosť objektívnych historikov a začnú skúmať aj novšie objavy v archívoch a knižniciach k tomuto obdobiu, budem mať veľké zadosťučinenie, že som svojimi článkami o historickej bitke pri Viedni v r. 1683 prispel k objektivizácii historickej pravdy.